

יום-הכיפורים

שהוא כדי שנוכל לצום ביום-הכיפורים⁴; יש מי שחילק בין חולה שאוכל חצאי שיעורים, שלא איבד תעניתו בכך, וחייב לאכול בערב יום-הכיפורים, לבין חולה שאוכל כדרכו⁵; ויש מי שכתבו, שבכל מקרה חייב לאכול בערב יום-הכיפורים, משום תעניתו בלילה לשעות⁶, או משום שהטעם לסעודת ערב יום-הכיפורים הוא לכבוד יום-הכיפורים⁷, או משום שעל ידי האכילה בערב יום-הכיפורים יתכן שאף החולה הזה יוכל להימנע מכמות מסוימת של אכילה ביום-הכיפורים⁸.

אשה חולה, שאינה יכולה לצום ביום-הכיפורים, פטורה מאכילה בערב יום-הכיפורים⁹. ויש מי שכתב, שאף כאן יש לחלק בין אוכלת חצאי שיעורים לבין אוכלת כדרכה¹⁰.

חולה, שהאוכל עלול להזיק לו – פטור ממצות אכילה בערב יום-הכיפורים¹¹. ודין זה נכון גם אם האוכל רק יגרום בחילות או הרגשה כללית רעה¹².

שאילתא קסו ובהעמק שאלה שם; שו"ת כתב סופר חאו"ח סי' קיב, שכתב כן להלכה ולא למעשה; תו"ת ויקרא פכ"ג אות צו. [4] רש"י יומא פא ב; רא"ש יומא פ"ח סי' כב. [5] מקראי קודש, ימים נוראים, סי' לו. [6] שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' לו אות יג. [7] ראה שערי תשובה לרבנו יונה שער ד אות ח. [8] שבת שבתון סקל"ב. וראה עוד בשו"ת אבן יעקב סי' נג; שו"ת דברי ישראל ח"א סי' קעד. [9] שו"ת כתב סופר שם. [10] מקראי קודש שם. וראה עוד בשו"ת רעק"א סי' טז, ובאורחות חיים סי' תרד, בשם מנ"ח מ' שיג, בעצם חיוב נשים במצות אכילה בערב יום-הכיפורים. [11] שו"ת רעק"א סי' טז. [12] שבת שבתון סל"ג.

דיני יום-הכיפורים הנוגעים לחולה רבים הם, ולפיכך נתייחד להם ערך נפרד.

בערך זה יידונו העניינים המיוחדים לחולה ביום-הכיפורים. ביחס להלכות הכלליות הנוגעות לחולה בשבת וביום-טוב – ראה ערך שבת וערך מועדים ותעניות.

א. דיני חולה בערב יום-כיפורים

מצווה לאכול בערב יום-הכיפורים¹.

חולה לאחר ניתוח – אכן, חולה לאחר ניתוח, שאסור לו לאכול במשך היום, די לו לאכול פעם אחת בסעודה המפסקת².

חולה שאינו מתענה כלל ביום-הכיפורים – יש הסבורים, שהוא פטור ממצות אכילה בערב יום-הכיפורים³, על פי הטעם לאכילה בערב יום-הכיפורים,

[1] יומא פא ב; טושו"ע או"ח תרד א. וראה בבטאון מסורה, חוב' טו, תשנ"ט, עמ' לט, מה שהביא בשם הגרי"ד סולובייציק בשאלה אם דין זה חל גם בערב תשעה באב. מבחינה רפואית אין נתונים בדוקים על הרכב המזון הרצוי באכילה שלפני התחלת הצום. יש נתונים חלקיים על השפעת הרכב המזון על הפיסיולוגיה ועל התחושה הסובייקטיבית במהלך הצום בהתאם לחלק היחסי של אבות המזון בסעודות שלפני הצום, ולא נמצאו הבדלים מובהקים ומשמעותיים בין סעודות עתירות-חלבון, עתירות פחמימות או עתירות שומן – ראה Blodheim DS, et al, *IMAJ* 3:657, 2001; Berner YN, *IMAJ* 3:667, 2001. [2] שבת שבתון, סקל"ב, על פי מ"ב סי' תרד סק"ב. [3] שאילתות

שקילה ומדידה — מותר לשקול ביום הכיפורים את שיעורי המאכלים והמשקים הדרושים לחולה¹³, אך כשידוע מראש שיצטרך לאכול ביום הכיפורים, רצוי שימדוד ויבדוק את השיעורים מבעוד יום¹⁴.

התרת נדרים — חולה המאושפז בבית חולים בערב יום-כיפורים, מצווה שיביאו לו שלושה אנשים כדי שיתיר נדריו, כפי המנהג; ואם אין אפשרות כזו, יכתוב בכתב ידו לבית הדין שיתירו לו נדריו¹⁵.

'כל נדרי' — בליל יום-הכיפורים יכול חולה לומר בנוסח כל נדרי 'מיום כיפורים שעבר ועד יום כיפורים זה' רק אם יש שלושה אנשים שאומרים יחד את ההתרה. אם החולה נמצא לבדו, יאמר רק 'מיום כפורים זה עד יום כיפורים הבא עלינו'¹⁶.

המנהג לומר וידוי בערב יום-הכיפורים, ולקבל על עצמו את חמשת העינויים של התענית¹⁷, ובין השאר אומרים 'הריני מקבל עלי לענות נפשי וגופי ביום הכיפורים הזה, כאשר ציווני יוצרי'. יש מי שכתב, שחולה שיצטרך לאכול פחות מכשיעור ביום-הכיפורים, כדאי שישמיט את המילים הללו, ובמקומם יאמר הנוסח 'הריני מקבל עלי מעתה איסור מלאכה

וחמישה עינויים, איסור אכילה ושתיה כשיעור וכו'¹⁸.

דרכי הקלה על הצום — יש מי שכתב, שאדם בריא רשאי לאכול בערב יום-הכיפורים יותר מהרגלו, ויש בכך אף מצווה, אבל אם הוא עושה תחבולות שונות להקל או למנוע את עינוי הצום, כגון על ידי עירוי או לקיחת ויטמינים, הרי זה כעין נבל ברשות התורה, אבל אין בזה איסור. אולם מי שהוא חולה שאין בו סכנה מותר לו לקחת ויטמינים כדי להקל מעליו את הצום, ואם בדרך רגילה היה צריך לאכול ביום-הכיפורים פחות מכשיעור, ויכול על ידי פעולות בערב יום-כיפורים לצום כראוי, מותר לו לעשות זאת, אבל אין שום חיוב בזה¹⁹; ויש מי שכתבו, שמותר לבלוע כדורים מערב יום הכיפורים כדי להקל על הרגשת הצום ביום הכיפורים²⁰.

ב. חולה ביום-כיפורים — הגדרות וכללים

חיוב חולה שיש בו סכנה לאכול — חולה שיש סכנה אם יצום, מחוייב לאכול או לשותות ביום-הכיפורים. יש הסבורים, שמצוות האכילה של חולה ביום-הכיפורים היא מדין 'וחי בהם', ומדין

[17] ראה חיי אדם קמד כ. [18] שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' נח; שם ח"י סי' לא אות י. וראה עוד בס' שבת שבתון סמ"ג. [19] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נח אות כה. [20] שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' נח; שו"ת אבן פנה ח"ב סי' ע. וראה בשד"ח מע' יום הכפורים סי' א אות יח, בענין סגולות שלא להרגיש את הצום, שנטה

[13] ס' החינוך מ' שיג; כף החיים סי' תריח סקל"ז וסק"מ. [14] מטה אפרים תריח יא; מ"ב סי' תריח סקכ"א; יחזה דעת ח"ו סי' לט; שמירת שבת כהלכתה פל"ט סי"ט, ופמ"ב סע"א. וראה עוד בס' שבת שבתון, בפתיחה אות' ו-ט. וראה להלן בחלק ד, בהגדרת השיעורים. [15] שבת שבתון סל"ט. [16] שבת שבתון סמ"א.

ששוכב במיטה, אין להאכילו כלל, אפילו פחות מכדי שיעור²⁷. ויש מי שמשמע ממנו, שמותר להאכיל פחות מכשיעור אף לחולה שאין בו סכנה²⁸.

כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו, הרי הוא מסוכן אם לא יאכל ממנו, ומאכילים אותו ביום-הכיפורים²⁹. ומכל מקום מאכילים אותו רק עד שתתיישב דעתו, אבל לאחר שנתיישבה דעתו אין לו לאכול שאר היום³⁰. ואם לא השתנו פניו, אין מאכילים אותו, אפילו אם אומר שצריך לאכול³¹. ומכל מקום האדם עצמו יודע מרת נפשו, ומותר לו לקחת לעצמו מאכל אם חש שהוא מסוכן, אלא שאין אחרים מאכילים אותו במצב כזה³². ואף שאסור לאחר להאכילו, מכל מקום מותר לו לומר לחולה שהוא עצמו יכול לקחת לעצמו אוכל³³.

אדם שהחוויר מחמת הצום, ונראה לרוב בני האדם שהוא צריך לאכול, מאכילים אותו אפילו אם לא הריח שום מאכל³⁴. וכן מי שחשכו עיניו ומרגיש שהוא עומד להתעלף, מאכילים אותו ביום הכיפורים³⁵.

יושמרתם מאד לנפשותיכם²¹.

הגדרות חולה לחיוב אכילה — חז"ל והפוסקים נתנו הגדרות שונות לחולה שיש בו סכנה לעניין חיובו באכילה או בשתייה ביום-הכיפורים:

החיוב לאכול איננו רק אם הרופא אומר שחיי החולה יהיו בסכנה ממשית אם לא יאכל, אלא אפילו אם אומר הרופא שיכבד חוליו, נותנים לו לאכול²².

הוא-הדין אם הרופא אומר שתחול נסיגה בהחלמתו של החולה אם לא יאכל²³.

חולה המוטל במיטה, ואינו יכול לרדת ממנה, והוא נראה לרוב בני אדם שהוא מסוכן מחמת חולשתו, וכן אם הוא עצמו חושש שיכבד עליו החולי²⁴, ואין שם רופא שיכול לחוות דעתו על מצב החולה²⁵, הרי הוא נחשב כחולה שיש בו סכנה; ויש מי שכתב, שאפילו חולה שנפל למשכבו שלושה ימים, אין מאכילים אותו ביום הכיפורים ללא אומדן²⁶. אבל כשברור שהוא חולה שאין בו סכנה, אף

[28] ראה מניח שם, בדעת ס' החינוך, וכתב שם, שהיא דעת יחיד. וראה במטה אפרים ס' תריח בקצה המטה סק"ז; שד"ח מערכת יוהכ"פ ס' ג אות יג; ח"י הגרי"ז הלוי, הל' שביבת העשור, פ"ב; מקראי קודש, ימים נוראים, ס' מב. [29] טושו"ע או"ח תריז ג. [30] מ"ב שם סק"ז. [31] מג"א ס' תריז סק"א; חיי אדם קמה כח; מ"ב ס' תריז סק"ו, וכתב שם שהישוע"י מפקפק בזה. וראה בס' שבת שבתון סק"א. [32] שו"ת חת"ס חאבה"ע"ז ח"ב ס' פב. [33] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' שבת שבתון סק"א. [34] שבת שבתון סק"ס. [35] שו"ת אגרות

לאסור, עיי"ש. [21] נזירות שמשון או"ח ס' תריח; הגה' מהרש"ם יומא דפ"ה. וראה בשמירת שבת כהלכתה פל"ט ס"א; תורת היולדת, פנ"ב הע' כח. ביחס לכמויות האכילה או השתייה — ראה להלן בחלק ד. [22] טושו"ע או"ח תריח א ובמ"ב שם סק"ב. [23] שבת שבתון סק"ב. [24] רמ"א או"ח תריח ו; ערוה"ש או"ח תריח יב. [25] ערוה"ש או"ח תריח א. וראה בשערים המצויינים בהלכה ס' קלג סק"י. [26] שו"ת הרשב"א ח"ג ס' ריד. הובא בב"י יו"ד סוסי' קלד. [27] משל"מ יסודי התורה פ"ה ד"ה ודע שעדיין; פ"ח או"ח ס' תסו ס"א; מנ"ח מ' שיג סק"ה.

מחלות ספציפיות — רבנים ורופאים דנו במחלות ספציפיות או בקבוצות מחלות מוגדרות, וקבעו גישות כלליות בשאלה אם המצב מחייב אכילה, שתיה או שניהם. אכן, יש להדגיש, כי כל הנאמר בנידון הוא בגדר כלל ועקרונות, אבל בכל מקרה צריך לדון לגופו מבחינת חומרת המחלה ומצבו של החולה וכיו"ב, וההחלטה אם הוא יכול לצום או חייב לאכול או לשתות צריכה להיעשות בדיון לגופו.

יש מצבים, כגון חום גבוה, שהם כשלעצמם אינם בגדר של סכנה, אבל מניעת מאכלים או משקים מהחולה עלולים לסכן את חייו. במקרים אלו מותר לחולה לאכול או לשתות ביום-הכיפורים פחות-פחות מכשיעור; וכן מותר לפעמים לבריאים לאכול או לשתות ביום-כיפורים, כשיש חשש סביר שמניעת המאכל ממנו תחשוף אותו לרגישות למחלה שיש בה סכנה³⁶.

חולי לב הסובלים מאי-ספיקת לב⁴⁰ ונוזקים לתרופות — אם מצבם קל, יכולים לצום אחרי התייעצות עם הרופא, ואם מצבם בינוני לא יצומו, אם כי לפעמים יכולים להסתפק באכילה ושתיה פחות מכשיעור ויותר מאכילת פרס, ועל פי התייעצות עם רופא.

כמו כן יש מצבים שמותר לבריא לאכול או לשתות פחות מכשיעור, והיינו במצבים שהצום עלול לגרום לפיקוח נפש לזולת. כגון אחות העובדת ביחידה לטיפול נמרץ פגים, וחוששת שבגלל הלחץ הפיסי והנפשי בטיפול בפגים במצב קשה עלול הצום להפחית את עירנותה בעבודה, ובכך עלול להיגרם פיקוח נפש לפגים; או אחות אחראית-מחלקה הסובלת מסוכרת נעורים ללא צורך באינסולין, שבגלל זה כשלעצמו יכולה לצום, אבל הלחץ הנוסף של העבודה והאחריות המוטלת עליה עלולים להחמיר את מצבה; או מנתח שצריך לבצע ניתוח דחוף, קשה וממושך ביום-הכיפורים והוא חושש שבגלל הצום עלולה עירנותו להיפגע³⁷.

חולי לב הסובלים מהפרעות בקצב הלב — אם אין מחלת רקע לבבית משמעותית, ואם הם מאוזנים היטב עם תרופות תקופה ארוכה, ובדיקת הולטר מאשרת שהם מאוזנים יכולים לצום, וכן אם השתילו להם קוצב לב, והוא מתפקד היטב יכולים לצום; אבל אם סובלים מהפרעות למרות הטיפול התרופתי, אסור להם לצום.

בכל מקרה שהרופאים קובעים שמדובר במצב של סכנה או ספק סכנה³⁸, וכן בכל החולים המוגדרים כחולים שיש בהם סכנה לעניין חילול שבת עבורם³⁹.

חולי לב הסובלים ממומי לב — אם מצבם יציב, ואין הם סובלים מאי-ספיקת לב, מותרים לצום, אך אם מדובר במום לב כחלוני, אסור לצום, וכן חולים שעברו

וראה להלן הע' 171 בעניין הכולירע. [37] שבת שבתון סעיפים כז-כח. [38] ראה להלן בחלק ה' כשאין הסכמה בין הרופאים. [39] ראה ע' שבת הע' 278 ואילך. [40] congestive heart

משה חאו"ח ח"ד סי' קכא; הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' שבת שבתון סקס"ג. והוא מדין מי שאחוז בולמוס — יומא פג ב; טוש"ע או"ח תריח ט. [36] שמירת שבת כהלכתה פל"ט ס"ז.

השתלת מסתם מלאכותי ומקבלים תרופות נוגדות קרישה, בדרך כלל לא יכולים לצום.

שאם יתענה ביום הכיפורים יש סכנת עיוורון, מותר לו לאכול⁴⁵.

בדין נכפה — ראה ערך מערכת העצבים.

במחלות אורולוגיות, בדרך כלל אין צורך באכילה ביום-הכיפורים, פרט לשלבי ההחלמה מיד לאחר ניתוח. לעומת זאת, חשוב מאד לשתות במצבים אלו, כאשר טיב הנוזלים איננו חשוב, אבל הכמות צריכה להיות בסביבות 2-3 ליטרים ליממה למבוגר. המצבים הרפואיים המחייבים שתיה ביום צום כוללים מחלות שונות בכליות ובדרכי השתן, כגון זיהומים בדרכי השתן; אי-ספיקת כליות; חולים לאחר הטיית זרם השתן למעיים; חולים עם צנתר בדרכי השתן; חולים לאחר ניתוחים אורולוגיים, עד חודש לאחר הניתוח; חולים עם אבני כליות, שיש להם נטיה להישנות האבנים, או שיש להם כעת אבנים, או שהמצב קשור עם זיהומים בדרכי השתן⁴⁶.

חולים לאחר השתלת כליה — אם הכליה פועלת כתיקנה, אין כל מניעה שיצומו כרגיל⁴⁷.

במחלות אנדוקרינולוגיות, יש מצבים שהצום מהווה בהם סכנה, כגון מצבים של תת-פעילות של יותרת המוח⁴⁸, תת-פעילות של יותרת-הכליה⁴⁹, תפלת

חולי לב הסובלים מתיסמונת תעוקתית⁴¹ על רקע חסימת כלי דם כליליים⁴² — אם מדובר במצב קל, ללא כאבים וללא הפרעה תיפקודית בלב, יכולים לצום, אך צריכים להימנע ממאמץ; ואם מדובר במצב בינוני, עם חסימה ממושטת של כלי הדם, ואם כאבים גם במאמץ קל, אסור להם לצום.

חולי לב לאחר אוטם בשריר הלב — לא יצומו לפחות בשלשת החודשים הראשונים לאחר האירוע, אך אם מצבו יציב לחלוטין, יש מקום לשקול אכילה ושתיה לשיעורין. בכל מקרה שהחולה מרגיש לא טוב, אפילו אם הוא מוגדר כחולה קל, וכן כאשר יש גורמי סיכון נוספים, כגון גיל מתקדם, מחלת סוכרת וכיו"ב, אין לצום⁴³.

חולה לב בדרגה בינונית, שעל פי מצבו צריך לאכול ביום-הכיפורים, אף אם לוקח תרופות אשר מקילות על מצבו והופכות אותו לחולה קל, בכל זאת צריך לאכול לשיעורים, כי שם חולה עליו⁴⁴.

בדין חולה שוטה — ראה ערך שוטה. מי שחלה בעיניו, ואמרו לו הרופאים,

[45] חכמת שלמה או"ח סי' תריח; שו"ת שערי דעה ח"ב סי' רנב. [46] ראה מ. קן, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 252-3. [47] A.H. Rashed, et al, [48] *Lancet* 1:1396, 1989. [49] *adrenals*.

[41] *failure*. [42] *coronary heart disease*. [43] כל הפרטים הללו לקוחים מהס' שבת שבתון סע' ד סק"ד, בהתייעצות עם רופא לב. [44] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' שבת שבתון שם.

אחרים יקראוהו 'הצמא החזק', ובעל העילה (=החולה) הזאת יצמא צמא גדול, ושתה שתיה רב, וישתין מה ששתה מהרה, ומדרגת העילה (=המחלה) הזאת בכליות והמקווה (=שלפוחית השתן) כמו המעדת המים (=שלשול) מן האיציטומכא (=הקיבה) והמעיים⁵⁶. בימי הביניים איבחנו הרופאים את מחלת הסוכרת על ידי טעימת השתן המתוק (!), וכבר לעג על כך מולייר בספרו "הרופא המשוטט". לאור העובדה שמתיקות השתן היא הסימן של מחלת הסוכרת, הוסב שם המחלה לדיאבטס מליטוס⁵⁷, היינו דיאבטס המתוק. עד סוף המאה הי"ח למנינם התייחסו לסוכרת כמחלה חסרת תקווה, שאיננה מגיבה לשום טיפול. רק בסוף המאה הי"ט למדו להכיר שהמחלה נגרמת עקב בעיה בלב. לנגרנס תאר לראשונה את האיים בלבב הקרויים על שמו. מרינג ומינקובסקי הוכיחו סופית כי היעדר הלבב הוא הגורם האחראי להיווצרות סוכרת. בשנת 1900 תיאר אופי את הקשר בין סוכרת ואיי לנגרנס בלבב. בשנת 1916 הציע שפר האנגלי את השם אינסולין לחומר המופרש על ידי הלבב למחזור הדם. מקור השם 'אינסולין' הוא מלטינית, שבה אינסולה הוא אי, היינו החומר המופרש מהאיים שבלבב. בנטינג ובסט בודדו לראשונה את האינסולין בשנת 1922, והילד הראשון בעולם טופל בחומר זה ביום 11.1.1922 בטורונטו⁵⁸.

חולי סוכרת שנוקקים למנות גדולות

השתן⁵⁰, גידולים בלבב, אשר גורמים לירידה ברמת הסוכר הדם⁵¹, תת- או יתר-פעילות בלוטת התריס⁵² במצב קשה⁵³.

המחלה האנדוקרינית השכיחה והנפוצה ביותר היא סוכרת. מחלה זו היתה ידועה כבר לרופאי העולם העתיק, והיא תוארה בצורות שונות על ידי הרופאים הקדמונים. אכן, לא היתה להם הבנה לבסיס המחלה, וכמובן לא היה ידוע טיפול יעיל. התיאור הראשון של תסמינים שונים של מחלת הסוכרת מצוי בכתביו הרפואיים של אריטאוס מקפדוקיה. הוא אף היה הראשון שהזכיר את השם 'דיאבטס' ביחס לסוכרת. משמעות השם 'דיאבטס' ביוונית הוא סיפון, משום שחולה סוכרת מאבד נוזלים בשתן כמו דרך צינור פתוח. אריטאוס התייחס למחלה זו כ'חולי מופלא', לא שכיח, שסיבתו לא ברורה. הוא ניסה לתת הסברים שונים (ומשונים!) למחלה זו. רוב הרופאים הקדמונים, כולל גלנוס, אבן סינא והרמב"ם, ייחסו את המחלה להפרעה בכליות, כי שמו לב שחולי הסוכרת נותנים שתן בכמות מרובה. הרמב"ם תיאר את מחלת הסוכרת בקצרה בכמה מכתביו הרפואיים: "כשהיה השתן דומה למים מהירה⁵⁴, והיא בעילה (=מחלה) הנקראת דיאבטי, והנה זה הרע שבשתנים הבלתי מבושלים, ויהיה זה ממיתת (=הפרעה או קלקול) שני הכוחות — מהכוח הטבעי והמשנה (=חילוף חומרים)⁵⁵. וכן "העילה (=המחלה) הנקראת 'התרת השתן'⁵⁴, ורבים קראוהו דיאבטס, ורבים

[54] polyuria. [55] פרקי משה, מאמר 5, #13. [56] שם, מאמר 23 #94. [57] diabetes mellitus. [58] הנתונים לקוחים ממאמרו של

[50] diabetes insipidus. [51] כגון [52] thyroid. [53] ראה ש. גליק, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 4-253.

גם אם מחלתו איננה פעילה באותו זמן, אך ישתדל לאכול מאכלים בעלי ערך קלורי גבוה בכמויות קטנות⁶⁵.

חולה הסובל מהתקף של אבני כיס מרה והקאות מרובות, צריך לשתות ביום-הכיפורים, ורצוי שישתה פחות מכשיעור⁶⁶.

חולה הסובל מצהבת זיהומית, כל עוד לא חזרו תפקודי הכבד לרמה תקינה, ובוודאי כאשר הוא עדיין מרגיש חלש ותשוש, יאכל פחות משיעור⁶⁷.

חולה לאחר כוויות קשות ונרחבות, שהרופאים אומרים שיש לו צורך בתזונה מועשרת ועתירת קלוריות ושתיה מרובה, יאכל וישתה ביום-הכיפורים לפי הצורך⁶⁸.

חולה במחלה ממארת, הזקוק לטיפול כימותרפי, ועקב טיפול זה יסבול מחולשה, הקאות וכיו"ב, ולכן יצטרך לאכול ביום-הכיפורים, אין לדחות את התחלת הטיפול, כדי שיוכל לצום⁶⁹.

בדין זקן ביום הכיפורים – ראה ערכו.

בעניין מעוברת, יולדת ומינקת – ראה ערכיהם.

דבריו בס' מקראי קודש (הררי), הל' יוה"כ, נספח יג אות יא. [63] ראה מאמרו של מ. יצחקי, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 254. וראה עוד בס' שבת שבתון סקי"ד. [64] Crohn's disease. [65] ס' שבת שבתון, ס"ט. [66] ס' שבת שבתון סקי"ט. [67] שבת שבתון סע' י"א. [68] שבת שבתון סע' י"ב. [69] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו

של אינסולין, או תרופות מיוחדות אחרות הם בגדר חולים שיש בהם סכנה, ואסור להם לצום⁵⁹. לעומת זאת, חולי סוכרת שאינם תלויים באינסולין, אין הצום פוגע בהם לרעה⁶⁰. אכן יש מי שכתב, שחולה סוכרת המאוזן בתרופות או במינון נמוך של אינסולין מוגדר כבריא שעלול לחלות, ודינו דומה למעוברת, שאין היא בגדר חולה אלא שעלולה לחלות. לפיכך במקרים אלו לכל הדעות יש להשתדל באכילה או שתיה לשיעורין⁶¹. במקרים אלו יש להתייעץ עם רופא על הפחתת מינון האינסולין ביחס לכמויות המזון. אם יש לחולה סוכרת ברירה בין אכילה פחות מכשיעור לבין צום אך בדיקות דם חוזרות במהלך היום לבירור מצב הסוכרת, יש מי שכתב, שעדיף לאכול פחות מכשיעור מאשר לעשות את בדיקות הדם החוזרות⁶².

מצבים אורתופדיים אשר מחייבים הפסקת הצום הם נדירים, אלא אם כן החולה סובל גם ממחלות אחרות, שאז דינו כסובל מאותה מחלה.

חולים זקנים עם שברים, בדרך כלל זקוקים לשתיה, אך לא לאכילה⁶³.

חולה במחלה דלקתית של המעיין מסוג קרון⁶⁴ צריך לאכול ביום-הכיפורים,

א. עורי, הרפואה 123:143, 1992. [59] ש. גליק, שם. [60] ראה M. Aslam and M.A. Healy, *BMJ* 1:1746, 1985. וראה עוד על חולי סוכרת שאינם תלויים באינסולין וצום הרמון – J. Belkhadir, et al, *BMJ* 307:292, 1993. [61] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' שבת שבתון סקי"ג. [62] הגר"מ פיינשטיין, הובאו

גדרי החיוב באכילה – אין בזה שום מידת חסידות לחולה שיש בו סכנה להחמיר על עצמו ולהתענות, ואינו אלא שופך דמים⁷¹, וחולה שצריך לאכול ואינו אוכל, הרי הוא מתחייב בנפשו⁷², ויש בזה משום מצווה הבאה בעבירה⁷³, ואם אינו רוצה לאכול, מאכילים אותו בעל-כורחו, ומייסרים אותו בדברים שהוא מחוייב על פי התורה לאכול, ואם לא יאכל וימות הרי הוא כמאבד עצמו לדעת, ואין לו חלק לעולם-הבא⁷⁴. אמנם מובא בפוסקים על בודדים מגדולי ישראל שצמו או ביקשו לצום אפילו במצב של סכנה⁷⁵. יש שכתבו, שאין ראוי ללמוד מזה אפילו מידת חסידות⁷⁶, ויש מי שכתב, שבמקום חשש סכנה מותר לאדם להחמיר על עצמו ולצום ביום הכיפורים, ובפרט אם הוא אדם חשוב⁷⁷.

אם הרופאים אומרים שאם החולה לא יאכל וודאי ימות, ואם יאכל שמא יחיה, מאכילים אותו; ואם הוא מסוכן ביותר

חולה לאחר ניתוח – יש מי שכתב, שתלוי בסוג הניתוח: אם מדובר בניתוח קל כגון ניתוח לתיקון בקע, ניתוח לכריתת טחורים או כריתת שקדים, וכיו"ב, לא יצום בשלושה הימים הראשונים לאחר הניתוח, ואחר כך יכול לצום; אם מדובר בניתוח בינוני, כגון ניתוח לכריתת כיס מרה בגלל אבנים, כריתת תוספתן לא מודלק, ניתוח קיסרי, או ניתוח להרחקת ירוד וכיו"ב, לא יצום בשבעה הימים הראשונים לאחר הניתוח, ואחר כך יכול לצום; ואם מדובר בניתוח קשה, כגון כריתת גידולים ממאירים, דלקות קשות בבטן, ניתוח לב, ניתוח כליות, ניתוחי ראש וכיו"ב, לא יצום לפחות שלושים יום לאחר הניתוח⁷⁰.

אם מדובר בניתוח קל בהרדמה מקומית, יכול לצום גם בתוך שלושה הימים הראשונים, ולעומת זאת יש ניתוחים קשים שאין לצום גם יותר משלושים יום לאחר הניתוח⁷⁰.

יאכל ביום-הכיפורים וודאי ימות, ואם יאכל שמא יחיה, והוא לא רצה לאכול ונפטר; על אביו של האדמו"ר מסוכטשוב, בעל אבני נזר – במאמרו של הרב ש.ב. ורנר, בשבילי הרפואה, א, תשל"ט, עמ' נח ואילך, במכתב שציטט בעמ' ס; מכתבו של האדמו"ר ר' יהושע מבעלז למחותנו האדמו"ר בעל צמח צדיק מוויז'ניץ, הובא בס' שבת שבתון סקט"ז. [76] שו"ת הרדב"ז שם. וראה מה שכתבו בזה במטה אפרים סי' תריח, באלף למטה סק"ז, בשו"ת דבר יהושע ח"ב סי' צד, ובמאמרו של הגרא"י אונטרמן, שנה בשנה, תשכ"ג, עמ' 139 ואילך. [77] שו"ת האלף לך שלמה חאו"ח סי' שנא. וראה בצפנת פענח יסודי התורה ה' ו, שכתב לחלק בין מצב שהצום מויק לחולה, לבין מצב שהוא חולה, וצריך לרפאות עצמו על ידי

בשבת שבתון סקט"ו. [70] שבת שבתון סק"כ. [71] רמב"ן מלחמות סנהדרין עד ב, ובתורת האדם שער הסכנה; ר"ן יומא פג ב; מאירי חיבור התשובה עמ' תעא; או"ה כלל ס סי' ח; שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תמד; שו"ת יביע אומר ח"ד חאו"מ סי' ו אות ד, וח"ו חיו"ד סי' יג, ויחזה דעת ח"א סי' סא. [72] מ"ב סי' תריח סק"ה. וראה בשמירת שבת כהלכתה פליט הע' ד; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רצא. וראה עוד בנידון בע' חולה הע' 76 ואילך והע' 90 ואילך. [73] שו"ת מהרי"א אסאד חאו"ח סי' קס; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' רס. וראה עוד בעונג יו"ט סי' מא. [74] ערוה"ש או"ח תריח ד. [75] ראה לדוגמא העובדה של הריב"א, שהביא הרקנטי בסי' קסו, שהרופאים אמרו לו שאם לא

וקרוב למיתה, והוא רוצה להחמיר על עצמו — יש מי שכתב, שהדבר מותר⁷⁸.

ישראל וחכמיו להיות נוכחים בשעת האכלתו של החולה שיש בו סכנה, פן יפשעו אנשים אחרים בנפשו, בחושבם שאינו צריך לאכול⁸⁴, וחובה על הרבנים להסביר לחולה זה, שלא יחמיר על עצמו בדבר זה⁸⁵. וכן מצווה על רבנים לנסוע לחולים בערב יום-כיפורים כדי לשכנעם לאכול, אם ידוע להם שהם מסרבים לעשות כן⁸⁶.

החיוב על בן — יש מי שכתב, שמצווה על בן לשהות עם אביו החולה או הזקן בבית חולים או בבית אבות, אשר זקוק לאכילה פחות מכשיעור ביום-הכיפורים, אף אם על ידי זה הוא מתבטל מתפילה בציבור⁷⁹.

דינים אלו חייב כל מורה הוראה שיהיו שגורים בפיו, שאם מעשה בא לידו, לא יצטרך לעיין הרבה בספרים, ועליו להזדקק לשאלות אלו מיד, ולדחות כל שאר עניינים מפניהן, שפעמים מתוך שהייה כל שהיא, נפש הוא חובל. לא היה הדין ברור בעיני הנשאל, וצריך הוא לעיין בספרים, וחכם אחר עומד אצלו, והוא יודע שמותר להאכיל החולה, אין לו להמתין עד שיתיישב המורה בדעתו, אלא ישיב לשואל מיד, שאין חולקים כבוד לרב במקום פיקוח נפש⁸⁷.

כפיה לאכול — חולה שיש בו סכנה, שמתעקש ואינו רוצה לאכול ביום-הכיפורים, כופים אותו, ומאכילים אותו בעל כורחו⁸⁰.

כפרה — חולה שאכל ביום הכיפורים על פי הוראת רופא, אינו צריך כפרה כלל לאחר מכן⁸¹.

חולה שנאנס לאכול ביום-הכיפורים בגלל מחלתו, אין אכילתו מעכבת את הכפרה, ויום-הכיפורים מכפר עליו⁸².

קטן וגר — קטן שהגדיל באמצע יום-הכיפורים, או גר שנתגייר ביום-הכיפורים — יש מי שכתב, שחייב לצום משעה שהגדיל או שהתגייר⁸⁸; ויש מי שכתבו, שמן התורה אינו צריך להתענות⁸⁹.

בתיאבון — חולה שאוכל ביום-הכיפורים מותר לומר לו 'בתיאבון'⁸³.

החיוב על הרבנים — מצווה על גדולי

המשמחת, על הנהגתו של הגרש"ז אויערבאך. [87] מטה אפרים תריח טז. [88] משך חכמה ויקרא כג כט-ל. ובעצם השאלה אם טבילת גר מותרת בשבת וביהכ"פ — ראה שו"ת חזון נחום סי' פט; ס' חוקת הגר לאאמור"ר פ"כ ס"א. [89] ישועות יעקב, או"ח סי' תרח; שו"ת צפנת פענח ח"ב סי' לב, ובמכתבי תורה, צפנת פענח סי' קנד-קנה, ובמפענח צפונות פ"ג סי'. בדיני קטן ביום-הכיפורים ראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך טז, ע' חנוך עמ' קפג ואילך; שו"ת אגרות

אכילה ביום-הכיפורים. [78] מטה אפרים תריח ז. [79] שבת שבתון סע' קיג. [80] הרב ש.ב. ורנר, בשבילי הרפואה, א, תשל"ט, עמ' נח ואילך, באות ג. [81] שו"ת בנין ציון החדשות סי' כה; מ"ב סי' תריח סק"ה. [82] לבושי שרד סי' תרד סע' טו. וראה שבת שבתון סקצ"ט. [83] שבת שבתון סע' קכא, על פי קובץ הערות סי' תלא. [84] דעת תורה סי' שכח סי"ב. [85] הגרא"י אונטרמן, שנה בשנה, תשכ"ג, עמ' 139 ואילך. [86] ס' שבת שבתון, פתיחה אות א; התורה

ביום-הכיפורים⁹³.

ברית מילה — מבוגר שעדיין לא נימול, ויכולים למולו בערב יום-הכיפורים, אלא שאז יצטרך לאכול ביום-הכיפורים, מכל מקום אין לדחות את הברית, וימולו אותו בערב יום-הכיפורים⁹⁴.

ג. דיני אכילה ושתייה לחולה ביום-כיפורים

כמות או איכות — יש מי שסבור, שאיסורי אכילה נמדדים בכמות ולא באיכות, שכן אין חייבים על ריבוי ההנאה, אלא על ריבוי השיעור. על כן מותר לחולה ביום-הכיפורים לאכול בשר שמן כמו לחם יבש, ובלבד שיקפיד על השיעורים⁹⁵. אכן, יש מי שכתב, שאין חיוב לחולה להשתדל לחשב את מספר הקלוריות שבאוכל, ובכך לחסוך מספר אכילות, אבל אם הוא רוצה בכך, תבוא עליו ברכה⁹⁶; ולעומתם יש מי שכתב, שריבוי הנאה גורם שחתיכת האיסור נחשב כאיסור חמור יותר, ולכן חולה אסור לאכול בריבוי הנאה, שעל זה אין הוא אנוס⁹⁷. ולפיכך, יש מי שכתבו, שכדאי לחולה שצריך לאכול ביום-הכיפורים לאכול אוכל עשיר בקלוריות, ואז יתכן שיוכל להסתפק בפחות מכשיעור, או

רפואה — באופן כללי, כל דיני רפואה הנוהגים בשבת, נוהגים גם ביום-הכיפורים⁹⁰.

חיוב הרופא — חולה הזקוק לעזרה רפואית, והוא נמצא במקום שאין בו מנין, ויכול לנסוע לבית חולים, או יכול להזעיק רופא לביתו, אלא שהרופא לא יוכל להתפלל במניין, אין חיוב על הרופא להיענות לבקשת החולה, וצריך החולה לנסוע לבית החולים⁹¹.

חולה בבית חולים — חולה שיכול להשתחרר מבית החולים בערב יום-הכיפורים, אך אם יעזוב את בית החולים יחסר עשירי למניין, מידת חסידות שיישאר בבית החולים, כדי לזכות את האחרים במניין⁹².

ניתוח לא-דחוף — חולה הזקוק לניתוח לא-דחוף מיד לאחר יום-הכיפורים, כגון תיקון בקע, הוצאת ירוד או ניתוח פלסטי, ועקב כך יצטרך לאכול ביום-הכיפורים, יש לדחות את הניתוח, כדי שיוכל לצום. אבל אם הוא כבר ממתין זמן רב לניתוח, ודחייתו יגרום לעיכוב ממושך, והוא יסבול כאבים ויסורים, מותר לו להסכים לניתוח מיד אחר היום-הכיפורים, אף אם עקב כך יצטרך לאכול

אלישיב, שם אות יג. [93] ס' שבת שבתון סע' ב, ובהערות שם. [94] שבת שבתון שם בהערה, והסכים עמו הגרי"ש אלישיב. [95] אור שמח מאכלות אסורות יד יד; שו"ת מחנה חיים ח"ג סי' מה; שו"ת אבן ישראל ח"ז סי' לו אות ז. וראה מקראי קודש, ימים נוראים סי' ס; תורת היולדת פנ"ב ס"ב, ובהע' יד באריכות; שבת שבתון סקק"ב. [96] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נח אות כו. [97] הגרי"י נויבירט, הובאו דבריו

משה חאו"ח ח"א סי' קעו; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' קעט. וראה בס' מרחשת סי' יז אות א, ובמקראי קודש, ימים נוראים, סי' מג — ביסוד הגדר של פטור קטן מצום ביום-הכיפורים. וראה עוד בע' קטן הע' 394 ואילך. [90] מ"ב סי' תריג סק"י, ובשעה"צ שם סק"ג, ומ"ב סי' תריד סק"ב. וראה פרטי דיני רפואה בשבת בע' שבת. [91] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' שבת שבתון, פתיחה, אות יב. [92] הגרי"ש

שיצטרך לאכול פחות פעמים ביום⁹⁸.

כמאכל או כמשקה¹⁰³.

שתיית מים – יש מי שכתב, שכאשר החולה צריך לשתות, עדיף שישתה מים⁹⁹; ויש מי שכתב, שאין צורך להקפיד דווקא שישתה מים, אלא מותר לו לשתות כל משקה¹⁰⁰.

ביצה חיה – יש אומרים, שדינה כמאכל¹⁰⁴; ויש הסבורים שדינה כמשקה¹⁰⁵.

חמאה קרושה, או רגל קרושה, כשהם קרושים היטב, דינם כמאכל¹⁰⁶.

הגדרת מאכלים ומשקים – הפוסקים דנו במצבים שונים של מאכלים ומשקים אם דינם כאוכל או כשתיה. חשיבות ההגדרה היא ביחס לצירוף וביחס לשיעור:

יוגורט ולבן דינם כמשקה, ובוודאי כשהם מנוערים היטב¹⁰⁷.

מאכל שהומס, כגון פירות וירקות שרוסקו והפכו לנוזלים – יש מי שכתב, שאינם אסורים מן התורה¹⁰¹; יש מי שכתב, שדינם כמשקה, ואיסורם מן התורה¹⁰²; ויש מי שהסתפק, אם דינם

שמנת וגלידה – יש מי שסבור, שיש להחשיבם כמאכל לעניין יום-הכיפורים¹⁰⁸; ויש מי שסבור שדינם כמשקה¹⁰⁹.

דייסה דלילה – אם רובה מאכל, דינה

ושהסכים עמו הגרי"א מקאוונא; שמירת שבת כהלכתה פ"ט הע' סב; שו"ת אבן פינה ח"א סי' נח. ולכאורה משמע כן בפשטות במשנה מכשירין ו ג, ורמב"ם טומאת אוכלין ח ד. וכן בגמ' ביצה ג א, ביצה אוכלא וכו' לאפוקי משקין. [105] סי' החיים הל' יוהכ"פ סי' תריב; שו"ת הרי בשמים מהדו"ג סי' עג; גינת וורדים כלל א סי' יז; מעשה רוקח מאכלות אסורות יד ט; שו"ת צפנת פענח ח"א סי' יא; שו"ת חבלים בנעימים ח"ג חאו"ח סי' כז אות ב. וראה עוד בשד"ח מערכת יוהכ"פ סי' ג כלל כב; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נח אות כז; שו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' יא סק"ב, וח"ט חאו"ח סי' כ; אפיקי ים ח"ב סי' יג. וראה עוד בשו"ת משנת יעבץ חאו"ח סי' ס, שמאחר ששאלה זו היא מחלוקת הפוסקים, יש לתת עליה שתי החומרות – חומרת מאכל וחומרת משקה. [106] מ"ב סי' קנח סק"ד; חזו"א טבול יום ד ט. [107] תורת היולדת פנ"ב ס"ה. [108] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נח אות כז. וראה בס' הליכות שלמה ח"ב פ"ה ס"ב ובהערות. [109] הגר"מ אליהו, הובאו דבריו

בנשמת אברהם חאו"ח סי' תריב סק"ו; שבת שבתון, פתיחה, אות ו. [98] שו"ת עמודי אור סי' ל אות ט, וסי' לד. וראה מאמרו של הרב ש. טנא, בשבילי הרפואה, ב, תשל"ט, עמ' יט ואילך. [99] נפש חיה, תריח יז, על פי שו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' רפב. [100] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' תריב סק"א. וראה שו"ת יביע אומר ח"ב חאו"ח סי' לא. וראה בס' שבת שבתון סקפ"ו שהסתפק בזה. [101] פתחי עולם סי' תריב סק"ט, בשם הגר"ש קלוגר (שנות חיים סי' לט). [102] שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' כא. וראה בס' הליכות שלמה ח"ב פ"ה ס"א ובהערות. [103] תורת היולדת פנ"ב ס"ג. וראה עוד בנידון בשו"ת הרדב"ז לשונות הרמב"ם סי' אלף תקיח (קמה). [104] שו"ת חת"ס חיו"ד סי' יט; אור שמח טומאת אוכלין ח יג; מטת אפרים סי' תריב בקצה המטה סק"ב; קובץ שיעורים, ח"א, ביצה סק"ב; שו"ת הר צבי חאו"ח ח"א סי' קא; חזו"א טבול יום סי' ד סוסק"י; שיעורי תורה להגרא"ח נאה דקמ"ג; ס' תקנת עזרא על מס' מעילה אות כד,

כמאכל; ואם רובה משקה, דינה כמשקה¹¹⁰.

רוטב של דגים, בין קרוש ובין נימוח – נחשב כאוכל¹¹¹.

הנאה, אבל אם אין כלל הנאת גרונו רק הנאת מעיו, אין איסור כלל¹¹⁶, ויש מי שכתב, שהאיסור חל גם כשיש הנאת מעיו בלבד, ללא הנאת גרונו¹¹⁷.

אכילה שלא דרך הפה – לדעת רוב הפוסקים, הכנסת מזון לגופו של חולה שלא בדרך אכילה, ושלא דרך פיו, אינה נקראת אכילה, ואין בה איסור ביום-הכפורים.

לפיכך, אם מכניסים מאכלים או משקים בחוקן לתוך המעיים, או אם זה חולה שיש לו פתח בקיבה¹¹⁸, שדרכו מאכלים אותו, או שמאכלים את החולה דרך צינור (זונדה)¹¹⁹ ישר לקיבה, או שנותנים לו זריקות, מותר להאכילם ביום הכפורים בדרך זו¹²⁰.

יש מי שכתב, שאם אפשר רצוי שיאכילוהו בפחות מכשיעור, גם כשמאכלים את החולה שלא דרך הפה,

הנאת גרונו / הנאת מעיו – יש הסבורים, שאיסור אכילה ביום-הכפורים גם הוא תלוי בהנאת גרונו, כמו בשאר איסורים¹¹². ולשיטה זו יש מי שכתב, שאין הכוונה שמיד כשהחייך התחיל ליהנות כבר עבר על האיסור, אף אם מיד פלט אותו, אלא שגם לשיטה זו צריך שייגמר כל מה שהגרון יכול ליהנות, עד שיגיע ממש אל בית הבליעה במקום שלא יכול להחזירו, ואז אף אם הקיא לפני שהגיע המאכל אל המעים, נחשב כאכילת איסור¹¹³; יש הסבורים, שצריך הנאת גרונו והנאת מעיו ביחד¹¹⁴. ויש הסבורים, שביום הכפורים הנאת מעיו היא הקובעת¹¹⁵. ולשיטה זו יש מי שכתב, שהאיסור הוא דווקא אם אכל דרך גרונו, אלא שהיה זה שלא כדרך

בס' מקראי קודש (הררי) הל' יוה"כ פ"ו סי"ג. [110] שפת אמת יומא עג ב. בפרטי דיני דבש לענין הגדרתו כמאכל או כמשקה – ראה תורת היולדת פנ"ב ס"ו. ויש להעיר משבת יט ב, שהגמרא קוראת לדבש אוכל. [111] שולחן שלמה, ח"ב סי' שיח סק"ס(א). ולענין שמן, אם הוא כמאכל או כמשקה – ראה תוס' פסחים יד ב ד"ה אפילו. [112] שו"ת אמרי אש סי' יב, ואמרי בינה יומא עט ב; שו"ת לחם שלמה חאו"ח סי' קט; חלקת יואב ח"א יו"ד סי' ט; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכד; אור שמח שביתת עשור ב ד; שו"ת מחזה אברהם חאו"ח סי' קכט; אחיעזר ח"ג סי' סא, וחאו"ח סי' לא; אפיקי ים ח"ב סי' לא; שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' פח; שו"ת עמק שאלה חאו"ח סי' יז; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' סח. [113] שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' צא אות יז. [114] אגלי טל, מלאכת טוחן

סקס"ב אות ב. [115] שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קכו; חת"ס כתובות ל ב, וחולין קג ב; שו"ת כתב סופר חאו"ח סי' קיז; שו"ת לחם שלמה חאו"ח סי' קט; שו"ת בית שערים חאו"ח סי' רצט; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' א; שו"ת משיב דברים חאו"ח סי' קלו; שו"ת בית יצחק חיו"ד סי' פח; מנ"ח מ' שיג. וראה עוד בשו"ת תפארת ידידיה סי' יח. [116] אחיעזר, שם. [117] עמוד הימיני סי' מג. [118] gastrostomy. [119] naso-gastric tube; feeding tube. [120] אחיעזר ח"ג סי' סא; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכג-קכד; שו"ת מחזה אברהם ח"א סי' קכט; שו"ת יד שלום סי' נא; שו"ת ארץ צבי (פרומר) סי' כח; שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' פח; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' קכא; שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' סח; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"א; שמירת שבת כהלכתה פל"ט סכ"ט; שבת

התרופה לא יצטרך לאכול, וממילא לא יצטער, הרי זה מותר, ובפרט אם ההערכה הרפואית היא, שאין סכנה בצום רק צער רב, שכיוון שמצטער הרבה אין איסור רפואה¹²⁶.

כמו כן רשאי החולה שיש בו סכנה לאכול כהרגלו, ואין צריך לאכול שלא כדרך אכילה, כגון שיתן דבר מר במאכל וכיו"ב¹²⁷.

וביחס לחולה שצריך לשנות ביום-הכיפורים באופן מניעתי, כגון מי שסובל מאבני כליות, או מעוברת שיש חשש להפלה וכיו"ב, שיכולים לתת להם את כמויות הנוזלים הדרושות להם בדרך של עירוי לתוך הווריד, וברור שבדרך זו אין כל איסור של שתיה ביום-הכיפורים, שהרי אין כאן הנאת גרונו והנאת מעיו, יש מי שפסקו, שצריך להשתדל שיכניסו להם עירוי עם נוזלים בערב יום-הכיפורים, כדי שיוכלו לצום ביום-הכיפורים¹²⁸, אך גם לדעתם אין לעשות זאת בחולה שצריך נוזלים בגין מחלתו, וכך אין עדיפות לדרך זו על פני שתיה בשיעורים¹²⁹. כמו כן גם

ואם לאו יאכילוהו כמנהגם¹²¹; ויש מי שכתב, שלא צריך לשהות כדי אכילת פרס בהאכלה שלא דרך הפה¹²². ודין זה נכון גם בחולה שאין בו סכנה¹²³.

שימוש בשיטות להקלת איסור האכילה — אכן, אף שדרכי האכלה שלא דרך הפה קלים יותר מבחינת איסור אכילה ביום-הכיפורים, אין צורך להדר ולהשתדל להאכיל חולים ביום-הכיפורים בדרכים כאלו, אלא אם צריכים הם לאכול, יאכלו דרך הפה, על פי השיעורים והזמנים שיבוארו להלן¹²⁴.

כמו כן אין חיוב להשתמש בתרופה, שאמורה להקל על הצום, כגון בפתיחה בפי הטבעת, או בזריקה, כי אין שום חיוב על אדם כשהוא צריך לאכול, שישתכן בשימוש בתרופות שלא מרפאות כלום, ואין הוא משתמש בהם אלא רק לעניין זה שיוכל לקיים מצות התענית, וממילא יתכן שיש אף איסור מגזרת שחיקת סממנים, או איסור חבלה בגופו שלא לצורך רפואה¹²⁵. אבל אם החולה מצטער מאד בגלל שהוא צריך לאכול ביום הצום, ועל ידי נתינת

דעת רבני דורנו שהדבר מותר אפילו לבריא — ראה שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' נח; שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' פב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' לב; שו"ת רבבות אפרים ח"ג סוסי' תיג; שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' נד. ודלא כדעת הרה"ג מ"נ אוירבך, הובאו דבריו בשד"ח מע' יוהכ"פ סי' א אות יח. [127] שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' פח; שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' נה. וראה בחיד' הגרי"ז הלוי על הרמב"ם פ"ב מהל' שביתת העשור; המועדים בהלכה עמ' פב. [128] שמעתי בשם הגרי"ש אלישיב. וראה בס' שבת שבתון סקל"ה, סע' צה וסע' ק. [129] שבת שבתון שם.

שבתון סצ"ט. [121] שו"ת מהרש"ם שם. [122] שו"ת יד שלום סי' נא. [123] שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"א. [124] שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכג; שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' פח; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"א. וראה להלן בחלק ד ביחס לשיעורים. [125] שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' פח; שו"ת מלמד להועיל חאו"ח סי' קיט; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' צ, וחאו"ח ח"ד סי' קכא; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"א; שמירת שבת כהלכתה פל"ט ס"ל. וראה עוד בשו"ת דברי ישראל ח"ג סי' נא-נב. [126] שו"ת אגרות משה, שם. ולעניין נטילת כדור בערב יום-כיפורים כדי להקל על הצום,

זיהום, דימום, עודף נוזלים. סיבוכים אלו אף משמעותיים יותר כאשר מדובר בסוגי חולים שיש להם נטיה מוגברת לזיהומים (כגון חולי סוכרת, חולים עם חסר חיסוני, חולים המקבלים תרופות המחלישות את המערכת החיסונית), או לדימומים (חולים הסובלים ממחלות דם ומהפרעות קרישה, חולים עם מחלות ממאירות, חולים הנוטלים תרופות נוגדות קרישה ודילול הדם), וכן חולים שעודף נוזלים יכול לסכן את חייהם עקב בצקת ריאות (חולים באי-ספיקת לב, חולים באי ספיקת כליות).

חולה ביום-כיפורים שמקבל עירוי נוזלים בגלל סיבה רפואית, אין צורך בשום הפסקות ושיעורים בדרך זו¹³⁵.

אכילה להנאה – אף חולה שמותר לו לאכול כדרכו מחמת מחלתו, מכל מקום דברי מתיקה שהם להנאה גרידא – אסור¹³⁶.

אכילה בבוקר או בעת הצורך – חולה ביום הכיפורים, שהרופאים קבעו שאם יאכל פחות מכשיעור כבר בשעות הבוקר, לא יגיע לכלל סכנה, אבל אם יצום כמה שעות הוא יסתכן, ואחר כך יצטרך לאכול כדרכו – יש מי שכתב, שאסור לו לעבור על האיסור הקל של חצי שיעור, כל זמן שאין סכנה, אפילו כדי להימנע מאיסור

לשיטה זו אם מדובר בחולה ממש, כגון לאחר ניתוח, ואפילו היה לו ממילא עירוי נוזלים אלא שהגיע הזמן להעבירו לאוכל דרך הפה, אין להמשיך את העירוי רק כדי למנוע האכלתו דרך הפה, וינהגו בו כבכל חולה במצבו¹³⁰. ולשיטה זו אם הכניסו עירוי בערב יום-הכיפורים והעירוי התקלקל ביום-הכיפורים, עדיף שימשיך לאכול פחות מכשיעור בהפסקות מאשר לומר לנכרי לחדש את העירוי, שיש בזה איסור של אמירה לנוכרי, ואין כל איסור לחולה באכילת פחות מכשיעור¹³¹; ויש מי שכתב, שהיינו דווקא אם אכילה רגילה מסייעת להחלמתו, אבל אם אין הבדל בין המשך העירוי לבין אכילה כדרכו ביחס להחלמתו, עדיף להמשיך העירוי ביום-הכיפורים¹³². אכן רוב הפוסקים סבורים, שאם מדובר במצב שיש בו צורך לשתייה, אין לעשות שום תחבולות ופעולות שלא כדרך הטבע, ואין לעשות דברים שלא עושים ביום חול, ואין בזה אף מידת חסידות, ועל כן אין לתת עירוי נוזלים כשאינן לכך צורך מבחינה רפואית¹³³, ובוודאי שאין להכניס לחולה עירוי ביום-הכיפורים עצמו, כי יש בזה איסור חובל¹³⁴. יתר על כן, במתן עירוי נוזלים דרך הווריד, ובפרט שהמדובר הוא למשך כל היממה של יום-הכיפורים, יכולים להיות סיבוכים שונים: יציאת המחט מהווריד, כניסת אוויר למחזור הדם,

דומב) ח"ב סי' קנ; וכן כתבו במכתב תשובה כת"י הגר"ש וואזנר והגר"נ קרליץ; שו"ת מעשה חושב ח"ג סי' בא; שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' רצ. [134] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' קא אות ג; שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' נו. [135] שו"ת קנין תורה בהלכה ח"ד סי' סח. [136] הגרש"ז

[130] שבת שבתון סק"ב. [131] שו"ת שבט הלוי ח"י סי' צא. [132] שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סי' רפז. [133] שמעתי בשם הגרש"ז אויערבאך, וראה בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' סט אות ב, ובדברי תשובתו של הגרש"ז אויערבאך שפורסמו בשו"ת אמרי צבי (הרב צבי

לדקדק בכך¹⁴³.

אוכל בתוך כמוסה – האוכל דבר שמונח בתוך כמוסה¹⁴⁴ – יש מי שציידד לומר, שאין זו אכילה כלל, כי לא נהנה הגרון ממנו¹⁴⁵; ויש מי שכתב, שאכילת דבר בתוך כמוסה, דינה כדין בולע מאכל, כי הכמוסה בטלה לגבי המאכל שבתוכה, כיוון שהיא עשויה להקלת הבליעה¹⁴⁶.

דרכי אכילה של חולה שאין בו סכנה – יש מי שכתב, שחולה שאין בו סכנה אסור לאכול אפילו מאכלים שאינם ראויים לאכילה, או לשתות משקים שאינם ראויים לשתיה¹⁴⁷. ומכל מקום גם לשיטה זו, צריך שיעבור האוכל או המשקה דרך הגרון, אבל כל שלא עבר כלל דרך הגרון, אין כלל איסור¹⁴⁸; ויש מי שכתב, שחולה

חמור אחר כך¹³⁷; ויש שכתבו, שעדיף שיאכל בבוקר פחות מכשיעור, כדי למנוע את הצורך לאכול מאוחר יותר שיעורים שלימים¹³⁸.

חולה שהבריא – חולה שיש בו סכנה, שאכל ביום-הכיפורים, וכבר הבריא, או שכבר אכל כל צורכו – רוב הפוסקים סבורים, שאסור לו להמשיך ולאכול לאחר מכן¹³⁹; ויש מי שכתבו, שגם כשכבר עברה הסכנה, מותר לו לאכול עוד¹⁴⁰. ואם היה מתחילה במצב של סכנה ונתרפא, אבל לא הבריא לגמרי, יש מי שכתב, שעדיין דינו כחולה שיש בו סכנה¹⁴¹.

הקפדה על השיעור – יש הסבורים, שצריך לדקדק עם החולה שלא יאכל יותר מן ההכרח¹⁴²; ויש הסבורים, שאין צורך

משמעון חאו"ח סי' כ; שו"ת הרב"ז סי' יא, שמותר אחר כך פחות מכשיעור. וראה עוד בשו"ת אבני נזר חאו"ח סי' תנה; שו"ת הלל אומר חאו"ח סי' שא; תו"ש כי תשא פל"א אות ס; שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' יב-יג. [141] ב"י יו"ד רס"ו רסב, בשם המהרי"ק. וראה בשמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' פט. [142] שו"ת בנין ציון ח"א סי' לד; ביאה"ל סי' תריח ס"ז ד"ה ואם. וראה עוד בס' שבת שבתון סע' קי. [143] ט"ז או"ח סי' תריח סק"ט; מג"א שם סק"ח. [144] capsule. [145] הרב א.ש. שמרלר, בשבילי הרפואה, ב, תשל"ט, עמ' כז ואילך. [146] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו במאמרו של הרב שמרלר, שם. [147] שו"ת שאגת אריה סי' עה-עו. אמנם הוא פטור עליהם, אבל בגלל שאחשביה לרפואה, יש איסור גם באכילה שלא כדרכה. וראה מה שהקשו על שיטתו מדברי הרמב"ם יסודי התורה א ח – בשו"ת כתב סופר חאו"ח סי' קיא; קובץ על הרמב"ם שם; האדמו"ר מצאנו, בשבילי הרפואה, ג-ד, תשמ"מ, עמ' ט ואילך. [148] אחיעזר ח"ג סי' סא.

אויערבאך, בהערות לספר אוצר הברית ח"א עמ' יז. [137] תשובת רב שרירא גאון בשו"ת שערי תשובה סי' שכה; שו"ת מטעמי יצחק חאו"ח סי' לח. [138] קול סופר על המשניות, בסוגיא דמאכילין אותו הקל הקל; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' קבא. וראה בחיי אדם קמה כט; ביאה"ל רס"ו תריח; סי' מרחשת ח"א סי' יד; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פט"ו; סי' שבת שבתון סקפ"א. [139] חיד' הרשב"א קידושין כא ב; רבנו מנוח על רמב"ם שביתת העשור ב ט; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ד ח"א סי' כ; שו"ת מחזה אברהם חאו"ח סי' קלב; שו"ת שערי דעה ח"ב סי' רנב; לחם הפנים על קיצושו"ע סי' קלג; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכג; הר"י פערלא על ספר המצוות לרס"ג ח"ג עונש ג; שו"ת הר צבי חאו"ח ח"א סי' קנה, ובמקראי קודש, ימים נוראים סי' לט; שו"ת דברי ישראל ח"ג סי' קכט סק"ב; שו"ת להורות נתן ח"ה סי' לח; יחזה דעת ח"ו סי' לט. וראה מ"ב סי' תריז סק"ז. [140] ערוך לנר, כריתות יח ב. וראה בשו"ת בנין ציון ח"א סי' לד, שמשמע שחזר בו; שו"ת שם

מסתבר, שחולה שיכול לאכול מאכל כשר ביום-הכיפורים, ויכול להימנע מתוספת איסור, שלא יעשה כן.

יש מי שנסתפק, אם הדין של הקל-הקל נאמר רק למאכיל, אבל אם החולה עצמו אוכל, אינו צריך לדקדק כלל¹⁵⁶; ויש מי שכתב, שאדרבה על החולה עצמו להקפיד יותר על הקל-הקל תחילה מאשר על המאכיל¹⁵⁷.

מדין הקל-הקל יש מהפוסקים שקבעו דרגות שונות להאכלת חולים ביום-הכיפורים. להלן הדירוג מהקל אל החמור: הכנסת המזון או השתיה לגופו של החולה שלא דרך הפה, כגון בצינור לקיבה או בעירווי לווריד, שאין זה כלל דרך אכילה¹⁵⁸; אכילת מזון או שתיית משקה הנמצאים בתוך כמוסה¹⁵⁹; אכילת מאכלים ושתיית משקים שאינם נחשבים כדרך אכילה וכדרך שתיה, אם החולה

שאינו בו סכנה, שאוכל מאכלים שלא כדרך הנאתן — מותר¹⁴⁹. יש מי שמשמע ממנו שחולה שאינו בו סכנה יכול לאכול פחות מכשיעור ביום-הכיפורים¹⁵⁰, אך רבים חולקים עליו וסבורים שאין להתיר חצי שיעור שאיסורו מן התורה לחולה שאינו בו סכנה, ולא נאמר שיעור זה אלא לחולה שיש בו סכנה¹⁵¹.

בדין הקל-הקל¹⁵² — נחלקו הפוסקים אם הוא חל גם לגבי יום-הכיפורים. יש הסבורים, שדין זה נאמר רק בדחיית אכילת שאר איסורים לחולה¹⁵³, אבל בחולה ביום-הכיפורים אין הקפדה להאכילו הקל תחילה, ויכול לאכול איזה איסור שירצה¹⁵⁴. טעמם: שהרי עצם האכילה ביום-הכיפורים חיובה בכרת, ובכל זאת הותרה לחולה, ולכן הותר גם גוף איסור המאכל מסיבות אחרות; ויש הסבורים, שגם ביום-הכיפורים חל הכלל של הקל-הקל תחילה¹⁵⁵. טעמם: שכן לא

ה ואילך; שו"ת חשב האפוד סי' עא; שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' עה; יחזה דעת ח"ו סי' לט. וראה עוד במקראי קודש, ימים נוראים סי' ס-סב; עמוד הימיני סי' מד; שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' ד, וח"י סי' מו-מו; הרב מ. שטינברג, מוריה, קעג-קעד, אדר תשמ"ז, עמ' לו ואילך; הרב ש. טנא, בשבילי הרפואה, ב, תשל"ט, עמ' יט ואילך; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קלו וסי' קלח. [156] אור שמח מאכלות אסורות יד יד. [157] ס' המקנה, קונט' קול סופר בסוף הספר אות ז. וראה מקראי קודש, ימים נוראים סי' סא; הערות הגרא"י וולדינברג בסוף נשמת אברהם ח"ד, הע' ב. [158] שו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכג; שו"ת אחיעזר ח"ג סי' סא. וראה לעיל הע' 115 ואילך, בדרך אכילה זו. [159] ראה שו"ת אחיעזר ח"ג סי' לא; שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' פח; הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' שבת שבתון סקצ"ז.

[149] שו"ת כתב סופר חאו"ח סי' קיא. [150] ס' החינוך מ' שיג, על פי המניח שם סק"ה. [151] מניח שם; משל"מ יסודי התורה ה' ח. וראה באריכות ביחס לשיטה זו בשד"ח מע' יום הכיפורים סי' ג אות יג; שו"ת צמח צדק חאו"ח סי' סג; שו"ת הרב"ז סי' יא אות ד; שבת שבתון סקע"ט. [152] ראה יומא פג א, במי שאחזו בולמוס, שמאכילים אותו הקל-הקל תחילה. וראה שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ב סי' יא. [153] ראה ע' כשרות הע' 28 ואילך. [154] יד המלך שבינת העשור ב ט; שו"ת חסד לאברהם מהדו"ת חאו"ח סי' סז; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ג ח"ב סי' קצב. [155] ב"י וב"ח או"ח סי' תריז; כס"מ מאכלות אסורות יד יד; שו"ת נובי"ק חאו"ח סי' לו; שיח יצחק יומא דפ"ג על מי שאחזו בולמוס; שו"ת דובב מישרים ח"ג סי' פח; אפיקי ים ח"ב סי' לב; קובץ הערות סי' יח אות

יכול לאכול או לשתות אותם¹⁶⁰; פגימת המים או המאכל שהחולה צריך לאכול על ידי דבר מר, שאז אין באכילתו איסור תורה¹⁶¹; אכילה או שתיה פחות מכשיעור ויותר מכדי אכילת פרס¹⁶².

פחות-פחות מכשיעור – רוב הפוסקים סבורים, שחולה שיש בו סכנה, אשר אוכל או שתה ביום-הכיפורים, צריך לאכול פחות-פחות מכשיעור¹⁶³, אם אין בכך סכנה עבורו¹⁶⁴. ולשיטה זו יש להכין מערב יום-הכיפורים מאכלים ומשקים מדודים בפחות מכשיעור, כך שביום-הכיפורים יאכל וישתה כמויות אלו בהפרשים של יותר מכדי אכילת פרס¹⁶⁵. ואם שכחו לעשות כן, מותר לשקול

ולמדוד אותם ביום-הכיפורים¹⁶⁶. לעומתם, יש הסבורים, שדין פחות-פחות מכשיעור נאמר דווקא במעוברת שצריכה לאכול ביום-הכיפורים, אבל חולה שיש בו סכנה אוכל כדרכו כל הצריך לחיזוק גופו, ואף דברים שאינו זקוק להוציאו מסכנתו, ולא צריך להקפיד על פחות מכשיעור, ולא צריך להמתין כדי אכילת פרס בין אכילה לאכילה¹⁶⁷.

אכן, רוב פוסקי זמנינו הכריעו, שגם חולה שיש בו סכנה צריך להקפיד על אכילה ושתיה בפחות מכשיעור, וביותר מכדי אכילת פרס¹⁶⁸. ומכל מקום לכל הדעות מאכילים את החולה את עצם

[160] ראה דוגמאות שונות בס' שבת שבתון, סעיפים פד-צד. [161] שבת שבתון סקפ"ד. [162] ראה להלן בחלק ד, בשיטת אכילה ושתיה זו. [163] ראה להלן בחלק ד, בהגדרת השיעורים. [164] רמב"ן תורת האדם שער הסכנה; רא"ש יומא פ"ח סי' יג; ר"ן יומא פ"ח; מ"מ שביתת העשור ב ח; המחבר בשו"ע או"ח תריח ז. והוא על פי המבואר בכריתות יג א, בדין מעוברת האוכלת מאכל איסור מפני הסכנה, שעליה לאכול פחות-פחות מכשיעור. [165] ראה להלן בחלק ד בשיעורו. [166] ראה לעיל הע' 14-13. [167] הגר"ח מבריסק, הובאו דבריו על ידי בנו הגרי"ז הלוי, בפ"ב מהל' שביתת העשור (וראה עוד בס' המועדים בהלכה, עמ' פב, ובס' אישים ושיטות עמ' 64. והסביר הגרי"ז את שיטת אביו הגר"ח על פי המ"מ שבת ב יד, שמותר לחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה בכל צרכיו, ואפילו אין במניעת הדבר ההוא משום סכנה, וכן כתב במג"א סי' שכח סק"ד, ואם כן חולה שיש בו סכנה וצריך לאכול ביום-הכיפורים, הרי האכילה היא מכלל צרכיו, ואיך ניתן לו פחות מכשיעור, והבדיל בין מעוברת שעדיין איננה חולה, אלא שאם לא תאכל תבוא לידי סכנה, שאז יש להאכילה פחות מכשיעור,

לבין חולה שיש בו סכנה, שהוא כבר מסוכן, ולכן יש להאכילו כל צרכו, והוכיח כן גם מהמנ"ח מ' שיג; העמק שאלה, פ"י ברכה, שאילתא קסו סקי"ז, והעיד שם, שגם הגר"ח מוואלווין הורה כן למעשה. טעמו: הרי"ף והרמב"ם לא כתבו דין זה ביחס לחולה שיש בו סכנה, והדין בכריתות נאמר דווקא במעוברת, וראה עוד בהעמק שאלה שאילתא לח אות ה; אור שמח מאכלות אסורות יד יד. וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' שמט; שם ח"ב סי' רפח. [168] ערוה"ש או"ח תריח טו; שו"ת חשב האפוד סי' עא; הרב מ. שטינברג, מוריה, קעג-קעד, אדר תשמ"ו, עמ' לו ואילך; שו"ת משנה הלכות ח"ד סי' עה; יחודה דעת ח"ו סי' לט – שהבדילו בין שבת לבין יום-הכיפורים, על פי הסתירה שבין המ"מ שבת ב יד, והמ"מ שביתת העשור ב יד; או בין צרכים שיש בהם תועלת לחולה, לבין אכילה בפחות מכשיעור, עיי"ש. וראה עוד שו"ת אבני נזר חאו"ח סי' תנג; קובץ הערות יבמות סי' יח; ביאור"ל סי' שכח ס"ד; מקראי קודש, ימים נוראים, סי' מב; מועדים וזמנים השלם ח"א סי' ס; שו"ת דברי ישראל ח"ג סי' פד סק"ג; שם סי' פו, וסי' קיח; שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' יב-יג; שמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' כ; שבת שבתון

לכולם לאכול כדי צורכם¹⁷¹, וצריך להכריז ולהודיע ברבים שאין להתענות, וגם אין צריך תשלומים לתענית¹⁷²; ויש חולקים בדין זה¹⁷³.

ד. שיעורי אכילה ושתייה לחולה ביום-הכיפורים

בענייני שיעורים בכלל – יש מי שכתב: "ולא הביישן למד, לא אבוש מלכתוב מה שאני נבוך לעניין כל שיעורי תורה לאכילה וכו', ולעניין טומאה, ולעניין שבת"¹⁷⁴. אכן, גדולי הפוסקים בכל הדורות האריכו לברר ולהגדיר את השיעורים שקבעו חז"ל, לפי המידות הנהוגות בכל דור¹⁷⁵.

המאכל שנצרך לו על פי דעת הרופא, ודווקא במעוברת שנשתנו פניה, תוחבים לה לפיה כמה טיפות של רוטב, ואם לא נתישבה דעתה, נותנים לה רוטב פחות מכשיעור, ורק אם גם בזה לא נתישבה דעתה, נותנים לה מהמאכל עצמו¹⁶⁹.

אכילת פרס – אף ביום-הכיפורים, ששיעור אכילתו הוא לא בכזית אלא בככותבת, מכל מקום שהיית אכילתו היא בכדי אכילת פרס, ואם שהה מתחילת אכילתו ועד סופה יותר מכדי אכילת פרס אינו חייב¹⁷⁰.

בזמן מגיפת כולירע, שהרופאים אומרים שהתענית תזיק לבריאים, מותר

ובשו"ת מצפה אריה שם מביא, שבעל השואל ומשיב אף הוא הורה לקהילת אסטראה בשנת תרל"ג שלא להתענות, הן חולים והן בריאים, ויאכלו פחות-פחות מכשיעור. [172] שו"ת דברי מלכאל ח"ג סי' כו. [173] בס' ראשית בכורים דל"ג, הובא בס' המועדים בהלכה עמ' פד, כתב להודיע הדבר הגדול הזה לדורות עולם, אשר בתלתא הוי חזקה, מאלפים ורבבות אנשים ונשים ת"ל, התענו כולם בצום כיפור דשנת תקצ"ט, ות"ט, ותרכ"ז בכל מדינתנו אז, ולא קרה להם כל רע חלילה, ונודע זאת כמעט בכל העולם אז. ובשו"ת מצפה אריה שם, הביא שחלקו רבני ויילנא על ר' ישראל סלנטר. וראה בביאור"ל סי' תריח ס"א סוד"ה חולה. [174] מנ"ח מ' לב, מוסך השבת, מלאכת הטוחן. [175] ראה באריכות בענייני שיעורים – צל"ח פסחים קטז א; הגר"א, מעשה רב סי' קז; שו"ת רעק"א סי' לט; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קכו, וח"ו סי' טז; שו"ת תורת חסד חאו"ח סי' לב; שו"ת מצפה אריה תניינא חחו"מ סי' מה; מנ"ח מ' שיג; קובץ שיעורים ח"ב סי' מו ס"ג; חו"א חאו"ח סי' לט, קונטרס השיעורים; שיעורי תורה (הגר"א נאה), נד' תש"ג; שיעורין של תורה הגר"י קנייבסקי, נד' תשט"ז; המועדים בהלכה עמ' פב; אנציקלופדיה

סקפ"ג. [169] רמב"ן, תורת האדם, שער הסכנה; רא"ש יומא פ"ח סי' יג; מ"ב סי' תריז סק"ד. [170] תוספתא יומא ד ד; רמב"ם שביתת עשור ב ד; טוש"ע או"ח תריח ז. וראה כריתות יב ב. וראה להלן בחלק ד בהגדרת שיעור זה. [171] שו"ת חת"ס ח"ו סי' כג; שו"ת רמ"ץ חאו"ח סי' לט; שו"ת דברי נחמיה חאו"ח סי' מ-מא. ומספרים על ר' ישראל סלנטר, אבי תורת המוסר, שבעת מגיפת כולירע הוא בעצמו עלה על הבימה, ודרש שהקהל לא יתענה, ויש מוסיפים שהוא בעצמו טעם בפניהם – שו"ת מצפה אריה מהדו"ת חחו"מ סי' מה; המועדים בהלכה עמ' פג; ס' ימים נוראים לשי" עגנון, עמ' רעג. אמנם ראה בהליכות שלמה ח"ב פ"ה הע' 58, שיש עדויות שר' ישראל סלנט בעצמו לא אכל. וראה בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' צא, שהגאון ר' ישראל סלנטר ציווה בשעת מחלת כולירע מתפשטת, שכל בני העיר, אף שהיו בריאים, יאכלו ביום הכיפורים, כדי שלא יחלו, מפני שהרעבים עלולים להדבק יותר. וכן מסופר, שבשעת המגיפה בשנת תרי"ח הכריז הרב הצדיק ר' שלום מבעלזא, שכל מי שמרגיש חולשה רבה, ישתה או יאכל כפי הצורך לחזק ליבו – ימים נוראים לשי" עגנון, עמ' רעג.

בשינויים¹⁸⁰. יש מהאחרונים שהכריעו לקבל מספק את שתי השיטות, ולפיכך בשיעורים הנוגעים לחיובים מן התורה יש להחמיר, ובשיעורים הנוגעים לחיובים מדרבנן יש להקל, בין שהחומרה היא בשיעור הגדול ובין שהחומרה היא בשיעור הקטן¹⁸¹.

שיעור אצבע — אחד השיעורים היסודיים בקביעת הנפחים של מרבית השיעורים השונים הוא מידת אצבע, ובענייני שיעורים הכוונה לאגודל במקום הרחב ביותר שבו¹⁸². שיעור אצבע במידות שבימינו הוא 2 ס"מ¹⁸³, או 2.25 ס"מ¹⁸⁴,

השיטות לקביעת השיעורים — באופן כללי ישנן שתי שיטות עיקריות הנהוגות בזמננו ביחס לקביעת השיעורים: שיטת החזון איש¹⁷⁶, המבוססת על שיטות הפוסקים הסבורים שהביצים בימינו התקטנו במחצית לעומת גודלם בימי חז"ל, ולכן כל מקום שנזכר שיעור ביצה, הכוונה לשתי ביצים בינוניות בימינו¹⁷⁷; מנהג ירושלים, ושיטת הגרא"ח נאה¹⁷⁸, שלא חל כל שינוי בגודל הביצים, ויש לשער הכל כפי גודלם בימינו¹⁷⁹. יש מי שכתב, שאף שנתקטנו הביצים, מכל מקום לעניין שיעורי תורה יש לשער בכל דור ודור לפי זמנו ומקומו מבלי להתחשב

תלמודית ע' אכילת פרס, וע' ביצה (ב); שמירת שבת כהלכתה פל"ט יח-כו; חזון עובדיה ח"א כרך א סי' יב; שם כרך ב, סי' כח, עמ' תקטז בהע'; יחוד דעת ח"ד סי' נה; ילקוט יוסף ח"ג סי' קפד סט"ז; מועדים ומננים השלם, ח"ג סי' רסו הע' א; אוצר המכתבים ח"א סי' רעא; תורת היולדת פני"ב. וראה מאמרו של מ. כסלו, בד"ד, 16, תשס"ה, עמ' 77 ואילך, על גודל כוית. [176] חזו"א חאו"ח סי' לט, קונטרס השיעורים. [177] חושב מחשבות, קונט' מקוה טהרה פכ"ז; צל"ח פסחים קטז א; הגר"א במעשה רב סי' קה וסי' קז; שו"ת רעק"א החדשות סי' לט; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קכו; שו"ת משיב דבר ח"א סי' כד; חזו"א קונטרס השיעורים; ס' שיעורין של תורה. וראה עוד בפתח הדביר ח"א סי' קצ. וראה בדעת תורה להמהרש"ם יו"ד סי' לה, שהביצים התקטנו כבר בימי חז"ל, וראה בשיעורין של תורה שם. [178] שו"ת מנחת ברוך סי' עה-עו; ס' שיעורי תורה. וראה בשו"ת יחוד דעת ח"ד סי' נה, ובחזון עובדיה ח"א כרך א, סי' יב, בהע' עמ' קפו, שרוב האחרונים סוברים כן. [179] ראה אוצה"ג עירובין סי' קסז; רב שרירא גאון, הובאו דבריו באוצר תשובות הגאונים (ב.מ. ליון), בריש מס' ביצה. וראה שם בסוף הספר מהגרא"ה קוק, שנמצאו ביצי תרנגולת חנוטים במצרים, וגודלם

כביצים שבימינו; ערוה"ש או"ח קסח יג, ושם תעב יב; ביאור"ל סי' רעא סי"ג ד"ה רביעית. וראה אנציקלופדיה תלמודית, שם, עמ' קמה. וראה באריכות במאמריו של פרופ' א.י. גרינפילד, על פי השוואות למידות שהיו נהוגות בין היוונים והרומים בימי חז"ל, ומסקנתו שנפח הביצה היה ונשאר כ-50 סמ"ק — ראה מוריה, תמוז, תשמ"ב; תחומין, ה, תשמ"ד, עמ' 379 ואילך; המעיין, תמוז, תשמ"ח, עמ' 62 ואילך; תחומין, יד, תשנ"ד, עמ' 396 ואילך; המעיין, טז, תשנ"ז, עמ' 433 ואילך; בד"ד, 16, תשס"ה, עמ' 91 ואילך. [180] שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קפא. וראה עוד בשו"ת חת"ס חאו"ח סי' קכו וחיו"ד סי' קפד. [181] ראה ראש אפרים על טרפות, קונטרס התשובות סי' טז, ובמטה אפרים סי' תרו באלף למטה; מ"ב סי' רעא סי"ג בביאור"ל, ובסי' תפו סק"א. וראה גם בחזו"א קונטרס השיעורים סקט"ו. [182] בכורות לט ב, ובפירש"י שם; רמב"ם נשיאת כפים טו ד, ורמב"ם שבת יז לו; אור זרוע ח"ב סי' קכו; בי"י יו"ד סי' רפג; שו"ע הרב או"ח לב סג. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ב, ע' אצבע, עמ' קנ. [183] לפי שיטת הגרא"ח נאה. [184] לפי החישוב העולה משו"ת אגרות משה חאו"ח ח"א סי' קלו.

או 2.4 ס"מ¹⁸⁵.

חולה מסוכן מאכילים אותו ביום הכיפורים פחות מככותבת הגסה בבת אחת¹⁹¹, והוא כנפח 30 ס"מ² מכל מאכל, שכן נפח הכותבת הגסה הוא פחות מכביצה מעט¹⁹², וכביצה בינונית שלנו עם קליפתה משקלה 45-50 גרם לפי הערכת האחרונים. ולעניין חולה נפסק שיאכילוהו כשני שלישי ביצה בינונית¹⁹³, נמצא ששיעורו הוא כ-30 גרם¹⁹⁴. ויש מי שכתב, שאם הדבר אפשרי, לא יאכל החולה בפעם אחת יותר מ-25 גרם¹⁹⁵. אמנם לדעת רוב הפוסקים¹⁹⁶ יש לשער את השיעורים לפי הנפח, ולא לפי המשקל, ולפיכך ישתנה השיעור בהתאם לכל מאכל על פי נפחו.

משקל / נפח – לדעת רוב הפוסקים משערים את כל המדידות לפי נפח, ולא לפי המשקל¹⁸⁶. ובעניין מאכלים שיש בהם חללי אוויר, כגון לחם – יש מי שכתב, שצריך להפחית מהשיעור את כל החללים¹⁸⁷, ויש מי שכתב, שדווקא חללים גדולים ממעטים, אבל חללים רגילים נכללי בשיעור¹⁸⁸. אמנם לעניין יום-כיפור יש מי שכתב, שמדידת נפח האוכל לחולה הוא במיעוץ, שלא מסתבר לומר שבפת שיש בה אווירים יש בזה יישוב הדעת¹⁸⁹.

שיעור איסור האכילה ביום-הכיפורים
מן התורה הוא ככותבת הגסה¹⁹⁰, ועל כן

כל המאכלים מצטרפים לשיעור, אפילו

בשעה"צ סי' תפו סק"ג. וראה עור במ"ב סי' רי סק"א. אמנם לא נברר לשיטה זו מה ההגדרה של חלל גדול וחלל קטן לעניין השיעור – ראה בס' איפת צדקה להגרי"י קנייבסקי ענף יח. וראה עוד בס' שונה הלכות להגרי"ח קנייבסקי, סי' תפו ס"ד. [189] הגר"ש אויערבאך, הובאו דבריו בחוב' מבקשי תורה, ג, קובץ טו-זו, תשנ"ה, עמ' שעד. [190] יומא עג ב; רמב"ם שביתת העשור ב א; טושו"ע או"ח תריב א. וראה בט"ז שם סק"א. [191] טושו"ע או"ח תריח ז. [192] רמב"ם שם, וראה במ"מ שם, וטושו"ע תריב א. [193] כמבואר בטושו"ע תריח ז, וראה במג"א שם סק"ו. [194] שיעורין של תורה, פרק שיעורי המצוות, אות כא; שמירת שבת כהלכתה פל"ט סי"ח. וראה בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' תריב סק"א, שכתב בשם הגר"ש אויערבאך, שמקובל אצל מורי הוראה מדורי דורות ש-30 גרם נקרא פחות מכשיעור. וראה מאמרו של הרב ב. נאה, שנה בשנה, תשכ"ב, עמ' 91, ששיעור זה הוא לפי הגרא"ח נאה, וקרוב מאד גם לפי החזו"א. [195] הגר"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' שבת שבתון סק"ד. [196] ראה לעיל הע' 186 ואילך.

[185] לפי שיטת החזו"א. וראה בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' ג, שכתב שבדרך כלל אנו מחמירים בשיעור אגודל לכתחילה שהוא 2.5 ס"מ. [186] ראה פיהמ"ש לרמב"ם חלה ב ו, ועדויות א ב, וטהרות ג ד; רמב"ם חמץ ומצה ה יב, ובמ"מ שם; שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' רצא; טושו"ע או"ח תנו א, ובמ"ב שם סק"ג; כף החיים שם סק"י, בשם כמה פוסקים; שו"ת אבקת רוכל סוסי"ג; פרי"ח יו"ד סי' צט סק"ו; חזו"א, או"ח קונטרס השיעורים; שיעורי תורה להגרא"ח נאה סי' א והע' א; אור לציון פי"ב ס"ג ופי"ד סי"ח; הגר"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' סידור פסח כהלכתו, ח"ב, פי"ח הע' 17, ובס' וזאת הברכה, עמ' 8; אנציקלופדיה תלמודית, כרך ג, ע' ביצה (ב), עמ' קמד-קמה. אמנם ראה בכף החיים סי' קסח סקמ"ו, ושם סי' תפו סק"א, שהביא מהחיד"א ומכמה גדולים, שמשערים במשקל ולא בנפח, וכן משמע בבן איש חי פר' פנחס אות יט ופר' שמיני אות א. ובילקוט יוסף סי' קפד סק"ז כתב בשם הגר"ע יוסף שאף על פי שהעיקר לשער בנפח, אך למעשה יש לשער במשקל, וכן דעת הגר"מ אליהו, הובאו דבריו בס' וזאת הברכה, עמ' 208. [187] שו"ת זרע אמת ח"א סי' כט. [188] מ"ב

מלח שעל הבשר, וציר שעל הירק¹⁹⁷.

לצורך הגדרת השיעור של כותבת אין להחשיב מה שדבוק בין החניכיים, אלא מה שנבלע ומגיע למעינים¹⁹⁸.

שיעור האכילה ביום-כיפורים הוא קבוע ושווה לכל אדם, בין ננס ובין ענק¹⁹⁹.

שיעור השתיה לחיוב ביום-הכיפורים הוא מלוא לוגמיו²⁰⁰, ועל כן שיעור השתיה לחולה מסוכן ביום-הכיפורים הוא פחות ממלוא לוגמיו²⁰¹, ובאדם בינוני שיעור זה הוא כ-40 גרם מים²⁰², ושאר משקים מורדים בכלי המחזיק שיעור כזה של מים, שהוא בערך חמישית כוס, בכוס רגילה המכילה 200 סמ"ק²⁰³.

כל המשקים מצטרפים לשיעור²⁰⁴.

שיעור השתיה ביום-הכיפורים איננו שווה לכל אדם, אלא משתנה לפי כמות הנוזלים הממלאים את פיו, כדי הבלטת לחי אחת²⁰⁵. ועל כן ראוי לחולה שצריך

לשתות ביום-הכיפורים, שימלא פיו מים כדי הבלטת לחי אחת בערב יום-הכיפורים, וימדוד כמות זו, וביום-הכיפורים ישתה פחות מכמות זו בכל פעם שיצטרך, בהפרש הזמנים של יותר מכדי אכילת פרס²⁰⁶. יש מי שכתב, שבשתיית מים יש להקל לחולה שימתין רק שיעור כלשהו בין שתיה לשתיה²⁰⁷.

שיעורי צירוף — צירוף אכילות שונות הוא דווקא כשיש מתחילת אכילה ראשונה ועד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס²⁰⁸. ולעניין שיעור הזמן לצרף שתיות שונות — יש אומרים, שאף בזה שיעור כדי אכילת פרס²⁰⁹; יש אומרים שבשתיה השיעור הוא כדי שתיית רביעית²¹⁰; ויש אומרים, שלכתחילה ימתין גם בשתיה כדי אכילת פרס, שהוא שיעור גדול יותר, ואם אינו יכול, ישהה לפחות כדי שיעור רביעית בין שתיה לשתיה²¹¹. ולעניין שיעור זמן שתיית רביעית, שיעורו בכדי שישתה את הרביעית בשתי פעמים²¹².

שיעור כדי אכילת פרס — בעניין שיעור כדי אכילת פרס נחלקו התנאים

עוד בנידון בשמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' פב. [207] שו"ת יביע אומר ח"ב חאו"ח סי' לא. [208] טושו"ע או"ח תריב ג. וראה יומא פ ב. וראה מה שכתב בנידון בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ד אות כה; שמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' סז. [209] ראב"ד תרומות י ג; פ"ח או"ח סי' תריב ס"י; ביאור הגר"א שם סק"י. [210] רמב"ם שביתת העשור ב ד; שע"ה צ סי' רי סק"ב. וראה בשו"ע תריב י, שהביא שתי הדעות. וראה הערות הגר"ע יוסף לס' נשמת אברהם, חאו"ח, מהד' שניה, עמ' שלו, לסי' תריב ס"י. [211] חיי אדם קמה ל. [212] שע"ה צ סי' קי סק"א. וראה עוד במג"א סי' קעח סק"ג;

[197] רמב"ם שם; טושו"ע או"ח תריב ב. [198] שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קכו. [199] טושו"ע או"ח תריב א. [200] יומא עג ב; רמב"ם שביתת העשור ב א; טושו"ע או"ח תריב ט. [201] טושו"ע או"ח תריח ז-ח. [202] לפי שיטת החזו"א — ראה שיעורין של תורה, שיעורי המצוות אות כג. [203] הרב ב. נאה, שנה בשנה, תשכ"ב, עמ' 91. [204] רמב"ם שם; טושו"ע או"ח תריב ב, לענין אוכלים, וה"ה לענין משקים. [205] טושו"ע או"ח תריב ט, ומ"ב שם סק"ד; טושו"ע או"ח תריח ז, ובמ"ב שם סק"א. וראה בשמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' עה. [206] מ"ב סי' תריח סק"א. וראה

והראשונים, אם השיעור הוא כזמן אכילת שלוש ביצים שוחקות, או ארבע ביצים²¹³. ולעניין שיעורו במדידות זמן נחלקו הפוסקים, ונתנו לו זמנים שונים: תשעה רגעים²¹⁴; שמונה רגעים²¹⁵; שבעה וחצי רגעים²¹⁶; שבעה רגעים²¹⁷; ששה רגעים²¹⁸; חמישה רגעים²¹⁹; שלושה או ארבעה רגעים²²⁰; שני רגעים²²¹; ויש הסבורים, שבכלל אין ליתן שיעור קצוב לאכילת פרס, שאין שיעור זה שווה, והוא משתנה בכל מאכל לפי הזמן שאדם בינוני אוכל אותו מאכל²²².

סמ"ק²²⁵. זמן ההמתנה בין אכילה לאכילה, או בין שתיה לשתיה, הוא מסוף כל אכילה או שתיה²²⁶. הזמן של כדי אכילת פרס הוא דווקא בין אכילה לאכילה, ובין שתיה לשתיה; אבל בין אכילה לשתיה אין צריך להמתין, שכן אין האכילה והשתיה מצטרפות זו לזו²²⁷, וכך רשאי לאכול ולשתות בבת אחת, ואינם מצטרפים זה עם זה²²⁸.

התייחסות השיעורים לכל חולה – כל

השיעורים נאמרו רק במקרים שהם מספיקים לחולה, או שהוא כבר מרגיש שאכל או שתה דיו, ויכול להסתפק

שיעור רביעית הוא כביצה ומחצה עם קליפתה²²³, ונחלקו פוסקי דורנו אם שיעורו הוא 86.4 סמ"ק²²⁴, או 149.3

[222] מנ"ח מ' שיג סק"ב; שו"ת תורת חסד חאו"ח סי' לב; אורחות חיים סי' תריב סק"ד; מ"ב סי' פא סק"ג. ומה שכתב המ"ב סי' תריח סק"א, שמשערים כדי אכילת פרס בכל אדם, עי' בחו"א או"ח סי' לט סק"ח, שהכוונה לאדם בינוני, ואין משערים כדי אכילת פרס בכל אדם. וראה עוד בס' שבת שבתן סק"ז. וראה עוד בשו"ת צפנת פענח סי' קפ. וראה באריכות באנציקלופדיה תלמודית, כרך א, ע' אכילת פרס, עמ' תשצו-ז. וראה עוד בשו"ת אור לציון ח"ב פי"ד סי"ז, ובהערות שם. [223] מ"ב סי' רעא סק"ח. וראה עוד בשו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנג, בחישוב שיעור רביעית. [224] הגרא"ח נאה, שיעורי תורה שער ג. והסימן הוא גימטריא 'כוס'. [225] חו"א, או"ח קונטרס השיעורים אות טז. והסימן הוא גימטריא 'כוס הגון'. וראה בשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' צא אות ז, שהעיר שכל השיעורים הללו הם גדולים מידי. וראה עוד בס' סידור פסח כהלכתו, ח"ב, פי"ג ס"ג. [226] חו"א או"ח סי' לט סק"ח; שמירת שבת כהלכתה פלי"ט סי"ח, והע' סז; הרב מ. שטינברג, מוריה, קעג-קעד, אדר תשמ"ו, עמ' לו ואילך. [227] טוש"ע או"ח תריב ב; מ"ב סי' תריח סק"א. [228] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו

א"ר שם סק"ב; שו"ת אור לציון ח"ב פי"ד סי"ז, ובהערות שם. [213] ראה טוש"ע שם ד, וביאור הגר"א שם. [214] שו"ת חת"ס ח"ו סי' טז; שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח סי' פה; מ"ב סי' תריח סק"א; שיעורין של תורה, שיעורי מצוות אות כט, בדעת החו"א; שמירת שבת כהלכתה פלי"ט סי"ח. [215] גולות עיליות על משנה מקוואות י ז, בקבלה מבעל התניא; שד"ח אכילה, אות ג, בשם דרכי הוראה; שו"ת מלמד להועיל חאו"ח סי' קיג אות ה. [216] ביכורי יעקב או"ח סי' תרלט סק"ג; מועד לכל חי סי' כ אות לג. [217] כף החיים סי' רי סק"ח. [218] ערוה"ש או"ח תריח יד; שו"ת צמח צדק החדש, במילואים סי' ט. ועיי"ש שבעל פה הסכים לשבעה רגעים. [219] שו"ת מצפה אריה מהדו"ת חאו"ח סי' מ; תכלת מרדכי, פתיחה אות י; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' רפט, בשם הגאון ר' יצחק אלחנן ספקטור. [220] ערוה"ש או"ח רב ח; כף החיים או"ח סי' רי סק"ח, וסי' תריח סקמ"ג; שיעורי תורה עמ' רג-רד; יחזה דעת ח"א סוסי"ז; שו"ת אבן ישראל ח"ז סי' לו אות ד. וראה שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' מא, שהוא פחות מג' רגעים. [221] שו"ת חת"ס ח"ו סי' כג. וראה שמירת שבת כהלכתה פלי"ט הע' עא.

בשיעורים, אבל אם הוא מרגיש שאין השיעורים מספיקים לו, או שרופא קובע שצריך לאכול או לשתות כדרכו, יאכל וישתה כדי צורכו כביום חול²²⁹.

את החולה, או את המחלה, הרי הוא כאדם סתם, ודבריו אינם מעלים ואינם מורידים²³⁴.

יש אומרים, שנוהגים לתת לפני החולה מאכל ואומרים לו: יום-כיפורים היום, ואם אתה חושש מסכנה אם לא תאכל כשיעור בבת אחת — אכול כרגיל, ואם לאו — אכול פחות משיעור בכל פעם²³⁰; ויש מי שכתב שלא נוהגים כן²³¹.

רופא יהודי שאינו שומר מצוות — יש שכתבו, שבזמנינו אפילו רופאי ישראל, שהם עצמם אינם צמים וכופרים בתורה, אין לסמוך עליהם, ואין להאמינם²³⁵, שרופא שאינו שומר מצוות, ומחלל שבת, אין למהר לסמוך עליו מבלי להתייעץ עם רופא דתי, שמאחר שהוא מחלל שבת, יתכן שהוא מעוניין להכשיל את החולה להאכילו שלא במקום חשש סכנה כלל²³⁶, ולכן יש להתייעץ דווקא עם רופא דתי²³⁷. ואם הוא רופא הגון, שאף על פי שהוא עובר לתיאבון אינו רוצה שייכשלו אחרים על ידו, אפשר לסמוך עליו להאכיל את החולה²³⁸, והדבר תלוי בראות עיני המורה בבקיאות הרופאים וברוב עיונם²³⁹. ויש מי שכתב, שאם אין רופא אחר, אלא רופא מחלל שבת, ואומר שהחולה צריך לאכול, שומעים לו כדין ספק, אלא שאם אפשר להתייעץ עם רופא שומר מצוות, יש לפנות אליו²⁴⁰.

ה. דיני נאמנות הקביעה לצורך באכילה ושתיה

סתם אדם — במקום שאין רופא, נאמן כל יהודי המבין קצת בענייני רפואה לקבוע שהחולה צריך לאכול ביום-הכיפורים²³², אלא שאדם כזה אינו נאמן להכחיש מומחה, אפילו להקל²³³.

רופא יהודי, אם הוא בקי קצת, הרי הוא נאמן לקבוע, שהחולה צריך לאכול ביום-כיפורים; אבל אם הרופא אינו מכיר

בשמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' פו. [229] טושו"ע או"ח תריח ח. וראה בשו"ת באהלה של תורה, חאו"ח סי' פ, שהציע עבור מי שאינו יכול להסתפק בשתיה לשיעורין ויותר מכדי אכילת פרס לפגום את טעמו של המשקה, עיי"ש. [230] מג"א סי' תריח סק"ח; מטה אפרים תריח י; מ"ב שם סקכ"ד. [231] ערוה"ש או"ח תריח טו. [232] רמ"א או"ח שכח י; מ"ב סי' תריח סק"א. וראה רמב"ם שביתת העשור ב ח. [233] מטה אפרים תריח ח. [234] חיי אדם קמה כט; מטה אפרים תריח ו; סידור בית יעקב, הל' יוהכ"פ, שער העין, שער העליון. וראה בערוה"ש או"ח תריח יג, בעניין רופאים הנקראים פעלשארעס, שאין להם הסמכה ממשלתית,

לעומת דוקטורים, שהם רופאים מוסמכים, עיי"ש. [235] שד"ח מערכת יוה"כ סי' ג כלל ה; תפא"י יומא ח ה, ובהלכתא גבירתא שם; ס' רוח חיים סי' תקנא סק"ד; שו"ת האלף לך שלמה חאבה"ע"ו סי' עב; שו"ת הרמ"ץ סי' לט אות יא; ביאוה"ל סי' תריח ס"א ד"ה חולה. [236] ילקוט יוסף, מועדים, הל' הימים הנוראים, דין קטן וחולה ביום הכיפורים, ס"ה. [237] עשה לך רב, ח"ז, עמ' שכט, סי' לו. [238] ילקוט יוסף שם. [239] מטה אפרים תריח ב; ביאוה"ל סי' תריח ס"א ד"ה חולה. וראה בשמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' טו. וראה עוד בע' נאמנות הרופאים. [240] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' שבת שבתון, ס"ג סק"ג.

יש מי שאומרים, שבענייני פיקוח נפש אין צורך להעדיף רופא ירא שמיים, אלא קובעת המומחיות והבקיאות של הרופאים, ועניין יראת השמים של הרופא לא מעלה ולא מוריד²⁴¹.

רופא גוי – אינו נאמן, עד שיהיה בקי²⁴²; ואם הוא בקי, הרי הוא ככשר שבישראל לעניין זה, בין להקל בין להחמיר, ונאמן להכחיש רופא הכשר שבישראל²⁴³, ומעשים בכל יום שאנו סומכים על דברי רופאים גויים להאכיל חולה ביום-הכיפורים²⁴⁴.

חילוקי דעות – חז"ל והפוסקים דנו במצבים שונים, שיש בהם חילוקי דעות בין החולה לרופא, או בין הרופאים לבין עצמם, ונקבעו כללים שונים להכרעה במצבים אלו:

אם רופא אמר לחולה שיכול לצום ביום-הכיפורים, והחולה עצמו חושש מהצום, מותר לו לשאול עוד רופא, שאולי יאמר לו שצריך לאכול, ואין זה גדר של

התחמקות מקיום המצווה²⁴⁵.

רופא אחד אומר, שהחולה צריך לאכול, שאם לא יאכילו את החולה, אפשר שיכבד חוליו²⁴⁶, והחולה אומר שאינו צריך לאכול, שומעים לרופא, ואפילו הוא גוי²⁴⁷, ואפילו אם החולה בעצמו הוא רופא מומחה²⁴⁸. הטעם הוא שמא נתקף החולה בשטות או בטרידות הדעת²⁴⁹, ולא אומרים במקרה כזה 'לב יודע מרת נפשו'²⁵⁰. יש מי שכתב, שבמקום שאין רופא, סומכים על אחות או חובש גם נגד החולה²⁵¹.

החולה אומר, שהוא צריך לאכול²⁵², או אפילו אמר שאינו צריך, ואחר כך חזר ואמר שהוא צריך, ואפילו כשאינו אומר כן אלא רק לאחר ששאלוהו על כך²⁵³, אזי אפילו מאה רופאים אומרים שאינו צריך, מאכילים אותו על פי עצמו, עד שיאמר די, כי 'לב יודע מרת נפשו'²⁵⁴, והיינו בתנאי שמזכירים לו תחילה שהיום יום-כיפורים, והכוונה להזכיר לו רק באופן שאין חשש שייבהל ויפחד מזה, כשאומרים לו שהיום יום-כיפורים²⁵⁵; ואם

שם סק"ג. [249] רש"י יומא שם ד"ה תונבא; ערוך ע' תנב. [250] רי"ף ורא"ש יומא שם. [251] שבת שבתון סקע"ה. [252] ואם צריך דווקא שיאמר שיסתכן או לא – ראה הגה' מיימוניות שביתת העשור פ"ב אות ה. וראה במטה אפרים סי' תריח בקצה המטה סק"ב, לעניין מומר שדורש לאכול, בטענה שהוא חולה שיש בו סכנה, אם מאכילים אותו. וראה בנידון ברא"ש יומא פ"ח סי' יג, ובדעת התוס' שהביא שם. וראה בקרבן נתנאל שם. [253] מטה אפרים תריח א. וראה ביאורה"ל שם ד"ה ואם. [254] יומא פג א; רמב"ם שם; טוש"ע שם. [255] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת

[241] הגר"ז סולובייצק מבריסק, הובאו דבריו על ידי הגרש"י זוין, הלכה ורפואה, ב, עמ' צב. וראה הרחבת דברים על ידי האדמו"ר מ"מ שניאורסון מלובביטש, הובאו דבריו בספר 'מה רבו מעשיך ה', בעריכת הרב י. גינזבורג ופרופ' י. ברנובר, מהד' שניה, תש"ס, עמ' 119 ואילך. [242] מ"ב שם. [243] מטה אפרים תריח א; שו"ע הרב או"ח תריח ו. [244] מהר"י קולון, שורש קנט. וראה עוד בס' שבת שבתון סקע"ה. [245] ס' שבת שבתון, ס"א סק"א. [246] מ"ב סי' תריח סק"ב. [247] יומא פג א; רמב"ם שביתת העשור ב ח; טוש"ע או"ח תריח א. [248] פרמ"ג או"ח סי' תריח במשב"צ סק"ב; מ"ב

בכל זאת מבקש לאכול, אין צריך לדקדק עליו יותר²⁵⁶. אכן כל זה דווקא בחולה שיש בו סכנה, שהוויכוח בינו לרופא הוא ביחס לדרגת החומרה של מצבו; אבל אם החולה רוצה לאכול כי הוא חושב שיש לו מחלה פלונית, שהיא מסוכנת, והרופא אומר שאין לו כלל מחלה זו אלא הפרעה אחרת שאין היא מסוכנת ולכן יכול לצום, אין שומעים לחולה²⁵⁷.

אם החולה ורופא אחד אומרים שצריך הוא לאכול, אף על פי שמאה רופאים אומרים שאינו צריך לאכול, מאכילים אותו²⁵⁸, ואפילו הרבים יותר בקיאים מהרופא שמצטרף לחולה²⁵⁹.

תזיק, שומעים לחולה²⁶⁴. רופא אחד אומר, שהחולה צריך לאכול, ורופא אחד אומר שאינו צריך, מאכילים אותו, משום שספק נפשות להקל²⁶⁵, והוא הדין בשני רופאים שאומרים צריך, ושני רופאים שאומרים שאינו צריך, מאכילים אותו²⁶⁶; וכל זה בתנאי שהחולה שותק, או אומר שאינו יודע, אבל אם החולה מצטרף ואומר שאינו צריך, אין מאכילים אותו²⁶⁷. הטעם הוא שמצרפים דעת החולה לדעת הרופא שאומר שאינו צריך, ואחד במקום שנים אינו כלום.

רופא רגיל' אומר שצריך לאכול ורופא מומחה אומר שיכול לצום, אם הם מסכימים על העובדות, ורק חלוקים ביניהם בשיקול הדעת של משמעות העובדות, שומעים לרופא הרגיל, ומאכילים את החולה; ואם הם חלוקים בעצם האבחנה, שלדעת הרופא הרגיל האבחנה היא פלונית, ולכן מצב החולה מחייב אכילה, ולדעת המומחה האבחנה היא פלמונית, ולכן הוא יכול לצום, שומעים למומחה, ולא יאכילו את החולה²⁶⁸.

רופא אחד אומר, שהחולה צריך לאכול, ושני רופאים אומרים שאין הוא

אם החולה אומר שהוא צריך לאכול, והרופאים אומרים שהמאכל יזיק לו — יש הסבורים, שאף במקרה כזה שומעים לחולה²⁶⁰; יש מי שכתב, שבמקרה כזה שומעים לרופאים²⁶¹; ויש מי שחילק, שדווקא בבעלי מיחוש שהולכים בשוק שומעים לחולה, אבל חולה שנפל למשכב, שומעים תמיד לרופא²⁶².

אם החולה אומר, שהוא צריך לתרופה פלונית, ורופא אומר שאותה תרופה תזיק לו, לכל הדעות שומעים לרופא²⁶³. ואם החולה אומר שהוא צריך תרופה מסויימת, והרופא אומר שאינו צריך, אך התרופה לא

תריח ב,ה-ו. [263] שו"ת הרדב"ז שם; מג"א סי' שכח סק"ו; חיי אדם שם; ערוה"ש שם; שו"ת שבט הלוי שם. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' עד, מה שכתב לחלק בין מאכל לבין תרופה, עיי"ש. [264] חיי אדם שם. [265] יומא שם; רמב"ם שם; טושו"ע או"ח תריח ב. [266] רמ"א שם. [267] טושו"ע או"ח תריח ג. [268] שבת

שבת כהלכתה פל"ט הע' יג. [256] מ"ב שם סק"ה. [257] שבת שבתון סקע"ז. [258] רמ"א או"ח תריח ד. [259] מטה אפרים שם ד; מ"ב שם סק"ב. [260] שו"ת הרדב"ז סי' אלף קלח (טו); מג"א סי' תריח סק"ג; חיי אדם קמה כט; שו"ת שבט הלוי ח"א סי' קסד. [261] שמירת שבת כהלכתה פל"ט ס"ד. [262] ערוה"ש או"ח

צריך לאכול, אף על פי שבפיקוח נפש אין הולכים אחר הרוב²⁶⁹, אבל אחד במקום שנים, אין דבריו כלום, ולכן לא יאכילו את החולה²⁷⁰.

מקצת הרופאים אומרים שהחולה צריך לאכול, ומקצתם אומרים שאינו צריך – יש הסבורים, שהולכים אחר הרוב, או אחר הבקיאים, בין להחמיר ובין להקל; ואם היו כולם בקיאים ושווים במניין, מאכילים אותו²⁷¹; ויש הסבורים, שאם שני רופאים אומרים שהחולה צריך לאכול, אפילו מאה רופאים אומרים שאין הוא צריך לאכול, אין שומעים להם, ואפילו החולה מצטרף לאומרים שאינו צריך²⁷²; ואם שני הרופאים האומרים שהחולה צריך לאכול מנמקים את דעתם בנימוקים שונים, כגון שאחד אומר שצריך לאכול בגלל בעיית לב, והשני אומר שצריך לאכול בגלל בעיית כליות, בכל זאת מאכילים את החולה, ואפילו הוא עצמו אומר שאינו צריך²⁷³.

אם הרופאים החלוקים הם שקולים במניין – יש אומרים שהולכים אחר המקילים, גם אם המחמירים יותר בקיאים²⁷⁴; ויש אומרים, שאם הם שווים במניין, הולכים אחרי הבקיאים גם להחמיר²⁷⁵.

אם הרופאים האומרים שהחולה אינו צריך לאכול הם גם יותר מופלגים בחכמה וגם יותר מרובים – יש אומרים, שהולכים כדעתם, ואין מאכילים את החולה²⁷⁶; ויש אומרים, שגם אז הולכים להקל²⁷⁷.

אם הרבים אומרים, שהחולה צריך לאכול, והמעטים אומרים שאינו צריך לאכול, אבל הם יותר בקיאים מהרבים, מאכילים את החולה²⁷⁸.

החולה אומר שאינו צריך לאכול, והרופא מסופק, היינו שמכיר את המחלה, אבל אינו יודע אם הצום יסכן את

שבתון סקע"ד. [269] יומא פד ב. וראה ע' פקוח נפש הע' 32 ואילך והע' 47 ואילך. [270] רמב"ן תורת האדם שער הסכנה; ר"ן על הרי"ף, יומא פג א ד"ה וכללא; רא"ש יומא פ"ח סי' יג; מאירי יומא פג א; טוש"ע או"ח תריח ג. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ה סי' יא אות ב; שבת שבתון סקע"ג. ואם האחד שאומר צריך הוא רופא כשר, והשניים שאומרים שאין צריך הם נשים או פסולים – יש מי שכתב, שגם אז שומעים להם – מנחת זבא סי' טו, ויש מי שחולק – שו"ת ציץ אליעזר ח"ה סי' יא אות ב. [271] רמב"ם שביטת העשור ב ח. וראה במ"מ שם, שכן גם דעת השאילתות (והיא בפר' שמות שאילתא לח). וראה עוד ברא"ש יומא פ"ח סי' יג. [272] רמב"ן תורת האדם שער הסכנה; מ"מ שביטת העשור ב ח, בשם מקצת הגאונים

ואחרונים; טוש"ע או"ח תריח ד. וראה בהעמק שאלה שאילתא לח אות ד. [273] שבט מיהודה, שער חמישי, עמ' שנ ואילך. ואין דין הרופאים דומה לדין הפוסקים שנחלקו הרמ"א חו"מ כה ב, והשי"ך שם סקי"ט, אם הולכים אחר רוב הפוסקים, גם כשהם מנמקים את שיטותיהם בטעמים שונים. שכן בנידון ענייני רפואה העיקר היא המסקנה ולא הדיון, וכן מפני שבנידונו מדובר בספק פיקוח נפש. וראה עוד בס' שבת שבתון סקע"ג. [274] רמ"א תריח ב. [275] מג"א סי' תריח סק"ד; מ"ב שם סק"ח. [276] מטה אפרים תריח ג. [277] ראה בשעה"צ שם סקי"א, בדעת הרמ"א. [278] מ"ב שם סק"ח. וראה עוד בדין בקיאים לעומת רבים בנושאי כלי הרמב"ם שביטת העשור ב ח, ובנושאי כלי טוש"ע או"ח תריח ב. וראה

החולה²⁷⁹, מאכילים אותו; הרופא אומר שהחולה אינו צריך לאכול, והחולה מסופק, אין מאכילים אותו²⁸⁰; ואם החולה הוא עצמו רופא, הרי שבספק שלו גם כן מאכילים אותו, אפילו אם רופא אחר אומר שאינו צריך לאכול²⁸¹, ויש מי שפקפקו בזה²⁸².

אם רופא אומר שהחולה אינו צריך לאכול, ורופא אחר מסופק, מאכילים אותו²⁸³; ואם שני רופאים אומרים שהחולה אינו צריך לאכול, ושני רופאים אחרים מסופקים, אין מאכילים אותו²⁸⁴; ויש מי שהסתפק בדין זה²⁸⁵.

רופא אומר שלא צריך לאכול, ואחות או חובש אומרים שצריך לאכול, מאכילים אותו²⁸⁶.

ו. דינים כלליים לחולה ביום-הכפורים

נוסח לפני אכילה — חולה שצריך

לאכול או לשתות ביום-הכפורים, טוב שיאמר לפני האכילה או השתיה הראשונה נוסח זה:

”הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות אכילה ושתיה ביום-הכפורים, כמו שכתבת בתורתך ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, אני ה' ²⁸⁷, ובזכות קיום מצווה זו, תחתום אותי, ואת כל חולי עמך ישראל לרפואה שלימה, ואזכה ביום-הכפורים הבא לקיים שוב ויעניתם את נפשותיכם, כן יהי רצון, אמר”²⁸⁸.

לאכול בצינעה — חולה שצריך לאכול ביום-הכפורים או בשאר תעניות, אסור לו להתראות בפני המתענים כשבע, כדי שלא יצטער²⁸⁹.

מי נחשב כמתענה — חולה שאוכל פחות מכשיעור, וביותר מכדי אכילת פרס, עדיין נחשב כמתענה²⁹⁰.

אז אומרים שמאכילים אותו, או שאז דעת האומר אינו יודע כאילו לא קיימת. [284] מטה אפרים תריח ה. [285] ראה במאמרו של הרב קוליצ, שם, שייתכן שהדין צריך להיות שמאכילים אותו. [286] ערוה”ש תריח יג; שבת שבתון סק”ע. [287] ויקרא יח ה. [288] הועתק ממחזור עתיק — ראה תורת היולדת, פנ”ב ס”י. [289] ב”ק צב ב. וראה בטושו”ע או”ח תקעד ג. [290] שו”ת ריב”ש סי’ רפז, ושם, בשם הרא”ה; מג”א סי’ תקסח סק”ב; מרחשת ח”א סי’ יד; מקראי קודש, ימים נוראים, סי’ לט; הגרש”ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה פלי”ט הע’ קטו. ולענין השיעור שבו איבד תעניתו, אם הוא ככותבת, או כזית — ראה בשו”ת הריב”ש שם; מג”א שם, ובמחצית השקל שם, סק”ב; ברכ”י או”ח סי’ תקסח אות ב.

במאמרו של הרב א. חפוטא, נועם, ה, תשכ”ב, עמ’ קצה ואילך. [279] מ”ב סי’ תריח סקי”ג. [280] ירושלמי יומא ח ד; רמב”ן תורת האדם שער הסכנה; מ”מ שביתת העשור ב ח; טושו”ע או”ח תריח ה. והרמב”ם השמיט דין זה — ראה ערוה”ש או”ח תריח ח-ט, ומאמרו של הרב י. קוליצ, בשבילי הרפואה, ב, תשל”ט, עמ’ נה. [281] ט”ז שם סק”ח; מטה אפרים שם ה. [282] ראה מטה אפרים תריח באלף למטה סקי”י; מ”ב שם סקט”ו. וראה עוד בס’ שבת שבתון סקע”ב. [283] פרמ”ג שם משב”ז סק”ח; מ”ב שם סקט”ו. וראה בשעה”צ שם סקי”ח; מטה אפרים באלף למטה סי’ תריח סק”ד; הרב קוליצ שם. וראה במאמרו של הרב קוליצ שם, שנסתפק במקרה שהאומר אינו צריך הוא יותר בקי ומופלג בחכמת הרפואה מהאומר שאינו יודע, האם גם

המזון — יש אומרים, שחולה שיש בו סכנה, שאכל ביום-הכפורים צריך לומר בברכת המזון 'יעלה ויבוא' וכו', 'ביום הכיפורים הזה'²⁹⁷, ואם חל בשבת אומר גם 'רצה והחליצנו'²⁹⁸, ואם שכח אין צריך לחזור²⁹⁹. ובברכה מעין שלוש יוסף ויאמר 'זוכרנו ביום-הכפורים הזה'³⁰⁰; ויש אומרים, שלא יאמר 'יעלה ויבוא בברכת המזון'³⁰¹; ויש מי שכתב, שאם יש טורח לחולה, רשאי להקל ולא לומר 'יעלה ויבוא', או 'רצה והחליצנו'³⁰². ולענין קטנים שאוכלים ביום-הכפורים — יש אומרים, שיגידו 'יעלה ויבוא'³⁰³; ויש מי שסבור, שאף לשיטות המחייבים לומר 'יעלה ויבוא', נהגו שלא להרגיל ילדים האוכלים ביום הכיפורים לומר 'יעלה ויבוא'³⁰⁴.

נטילת ידיים — חולה שצריך לאכול לחם ביום-הכפורים, צריך ליטול ידיים עד פרק הזרוע, ואין בזה איסור רחיצה²⁹¹.

ברכות שלפניהם ושלאחריהם — יש אומרים, שחולה האוכל ביום הכיפורים חייב לברך כל הברכות הצריכות לפניהם ולאחריהם²⁹²; אבל אם אוכל פחות מכשיעור, ומפסיק בין אכילה לאכילה בשיעור אכילת פרס, אין זה נחשב היסח דעת, ואין צריך לברך בכל פעם ברכה שלפניה²⁹³, ויש מי שנסתפק בדין זה²⁹⁴; וכן לא יברך ברכה אחרונה אחרי כל אכילה²⁹⁵; ויש אומרים, שלא מברך כלל, לא לפני האוכל ולא לאחוריו²⁹⁶.

'יעלה ויבוא' ו'רצה והחליצנו' בברכת

[297] שו"ת מהר"ם מרוטנברג, פראג, סי' עא; טור או"ח תריח, בשם הרא"ש; בי"א או"ח סי' תריח, בשם הגהות מיימוניות; שו"ע או"ח תריח י; מ"ב שם סקב"ט. וראה עוד שו"ת מהרי"ל החדשות סי' קג. [298] כנה"ג או"ח סי' תריח בהגה"ט; מג"א שם סק"א; שו"ע הרב שם יח; מ"ב שם. [299] חז"י אדם קמה לב; פרמ"ג סי' תריח בא"א סק"י; מ"ב סי' תריח סקב"ט. וראה בס' ועלהו לא יבול ח"ב עמ' רעח. [300] שמירת שבת כהלכתה פל"ט סל"א, ובשם הגרש"ז אויערבאך, שם הע' קו. וראה בתורת היולדת פנ"ב סי"ג. [301] שבלי הלקט השלם סי' רסז, וסי' שיב; תניא רבתי סי' פ, בשם ר' אביגדור כ"ץ; ט"ז או"ח סי' תריח סק"י. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ד, ע' ברכת המזון, עמ' תצו הע' 330. וראה עוד בשו"ת דברי מנחם להרב כשר ח"ד סי' צג. וראה בערוה"ש או"ח תריח יז, שסיים 'ולא ידעתי איך החולים נוהגים בזה'. [302] מטה אפרים תריח יז. [303] מטה אפרים סי' תריח; מ"ב שם סקב"ח. [304] ראה בס' ועלהו לא יבול, עמ' סז, בדעת הגרש"ז אויערבאך.

[291] שו"ת יד סופר ח"א סי' ז אות ד; שו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת חיו"ד סי' יא אות ג; שו"ת ישכיל עבדי ח"ח חאו"ח סי' כ אות לה; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה פל"ט סל"א, והע' קא שם; שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קלט; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' יז אות ו. וראה בשו"ת מהרי"ל דיסקין בקו"א אות סח; שו"ת ושב הכהן סי' ג. וראה מאמרו של הרב ח.י. אייזנבך, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' רסה ואילך. [292] בי"א או"ח סי' תריח, בשם הגהות מיימוניות; שעה"צ סי' רד סק"מ; קיצושו"ע קלג יח; שערי הלכה ומנהג ח"ב סי' רנב. [293] שו"ת מהרש"ם ח"ו סי' מה, והגה' מהרש"ם סי' קעח אות ה, ואורחות חיים סי' תריח סק"ז; שו"ת שבט הלוי ח"י סי' צ; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בס' מעדני שלמה ח"א עמ' סה. וראה עוד בנידון בשו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קב; שו"ת יביע אומר ח"ו חאו"ח סי' כז. [294] האדר"ת, הובאו דבריו במקראי קודש, ימים נוראים, סי' נח. [295] שמירת שבת כהלכתה פל"ט סכ"א; תורת היולדת פנ"ב סי"ד, ובהע' לד שם. [296] שיטמ"ק ברכות מה א.

קידוש — חולה שאוכל ביום-הכיפורים, לא יקדש — לא על היין, ולא על הלחם, מחשש לברכה לבטלה³⁰⁵.

יש מי שכתב, שאם חל יום-הכיפורים בחול לא יקדש, אבל אם חל בשבת, הרי הוא חייב בקידוש³⁰⁶. ולשיטה זו יש מי שכתב, שיקדש על הלחם, ולא על היין, אם אין לו הכרח מחמת מחלתו לשתות יין³⁰⁷. ועוד יש מי שכתב לשיטה זו, שלא צריך שיעור רביעית יין בבת אחת, אם הוא חולה ולא יכול לשתות כל השיעור³⁰⁸; ויש הסבורים, שגם אם חל יום-הכיפורים בשבת לא יקדש³⁰⁹.

לחם משנה — יש הסבורים, שאין צריך לחם משנה ביום-הכיפורים³¹⁰, ומכל מקום אם יש לו שתי ככרות לחם, נכון לבצוע עליהם³¹¹; ויש מי שכתבו, שגם ביום-הכיפורים צריך לבצוע על לחם

משנה אם הוא חולה שחייב לאכול³¹².

זימון — שלושה חולים שצריכים לאכול ביום-הכיפורים, ייזהרו לכתחילה שלא לאכול יחד, כדי שלא יתחייבו בזימון³¹³. ואם אכלו יחד, עדיף שלא יזמנו³¹⁴.

הליכה לבית הכנסת — מי שהוא חלש ומתקשה לצום, עדיף שישכב בביתו, ויתפלל ביחידות, וימשיך בצום, מאשר שילך לבית הכנסת ויפסיק הצום³¹⁵, ואפילו כדי להימנע פעם אחת בלבד משתיה פחות מכשיעור, עדיף שישכב בבית, ולא יתפלל בציבור³¹⁶.

שליח ציבור וקורא בתורה — יש מי שכתב, שחולה שאינו צם ביום-הכיפורים לא יכול לעבור לפני התיבה, ולא לקרוא בתורה, אבל פיוטים וסליחות יכול

הגרש"ז אויערבאך — ראה הליכות שלמה ח"ב פ"ד הע' ה והע' 16. [310] מג"א סי' תריח סק"י; חיי אדם קמה לב. [311] מטה אפרים סי' תריח בקצה המטה סקט"ז; סידור בית יעקב, הל' יוהכ"פ, שער העין, שער העליון. [312] כנה"ג או"ח סי' תריח בהגה"ט; מור וקציעה או"ח סי' תריח. [313] כף החיים סי' קצו סק"ט; שמירת שבת כהלכתה פל"ט סל"א; שבת שבתון סע' קלה. [314] כף החיים שם; שו"ת יד מרדכי סי' ו אות ג; שו"ת רבבות אפרים ח"ד עמ' רעז אות טו, ועמ' רצב אות ו; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה, שם, הע' קה, ובס' ועלהו לא יבול, עמ' סז. [315] שו"ת חת"ס ח"ו סי' כג. [316] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' צד. וראה בגשמת אברהם ח"ד חאו"ח סי' תריח סק"ב. וכן הובאו הדברים בס' הליכות שלמה ח"ב פ"ד סי'. וראה עוד בשד"ח מערכת

[305] שבלי הלקט סי' שיא-שיב; מג"א סי' תריח סק"י; מטה אפרים תריח יז; ערוה"ש או"ח תריח יז; מ"ב שם סקכ"ט; שמירת שבת כהלכתה פל"ט סל"א. [306] הגרעק"א, בהגהותיו על המג"א שם; תו"ש מילואים לכרך יד, אות יז, הע' ב; שו"ת משנת יעבץ חאו"ח סי' נט. וראה שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נח אות ד. [307] הרב ש.ב. ורנר, בשבילי הרפואה, א, תשל"ט, עמ' נח ואילך. [308] שו"ת ישכיל עבדי ח"ח חאו"ח סי' כ אות לד. [309] אור שמח עבודת יוה"כ ד א; חיי אדם קמה לב; שו"ע הרב תריח יח; שעד"צ סי' תריח סקכ"ב; שו"ת ישכיל עבדי שם; שו"ת הר צבי חאו"ח ח"א סי' קנה; שו"ת אגרות משה חחו"מ ח"א סי' נט; שמירת שבת כהלכתה פל"ט סל"א; שו"ת אבן פינה ח"א סי' נו. וראה מקראי קודש, ימים נוראים, סי' נד; מאמרו של הרב מ. הרשלה, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' רסג-ד; תורת היולדת פנ"ב הע' כט. וכן הורה

וידוי — מעיקר הדין צריך לומר את הוידוי בעמידה³²³. חולה שהעמידה קשה לו, חייב להתאמץ לעמוד; ואם אינו יכול או אינו רשאי, ינסה לומר לפחות חלק מהוידוי בעמידה; ואם גם זאת לא יכול, יאמר את הוידוי בישיבה או בשכיבה. ומכל מקום אם אחר כך התחזק, ראוי שיחזור ויאמר את הוידוי בעמידה³²⁴.

עליה לתורה — חולה שיש בו סכנה, שאכל ביום-הכיפורים, אפילו אכילה כדרכו, יכול לעלות לתורה בשחרית³²⁵. ומכל מקום יש מי שכתבו, שאין לקרוא לחולה שאכל לפרשיות האחרונות שבקריאת הבוקר, מכיוון שקוראים בהם פסוק 'תענו את נפשותיכם', ומאותו הטעם לא יקראוהו למפטיר³²⁶.

ולעניין מנחה — יש מי שכתב, שאין ראוי לעלות לתורה לכתחילה³²⁷. ולשיטה זו יש מי שכתב, שמכל מקום ביום-הכיפורים שחל להיות בשבת יכולים להעלות לתורה במנחה גם חולה שאינו צם³²⁸. ועוד יש מי שכתב, שאם קראוהו לעלות לתורה, וכן אם רגיל לעלות לתורה בכל שנה, ועקב מחלתו נאלץ לאכול בשנה אחת, יכולים לקרוא לו לתורה מפני הבושה³²⁹; ויש הסבורים, שבכל מקרה

לומר³¹⁷; יש מי שכתבו, שיכול להיות שליח ציבור, ובפרט אם אוכל פחות מכשיעור³¹⁸; יש מי שכתב, שדווקא אם אוכל פחות מכשיעור יכול להיות שליח ציבור, אבל אוכל שיעורים שלימים, אין ראוי שיהא שליח ציבור³¹⁹; ויש מי שכתב, שיכול להמשיך להיות שליח ציבור רק אם עושה כן לפרנסתו, ולא יפרסמו שהוא אוכל, ומכל מקום לכתחילה אין למנות שליח ציבור שצריך לאכול³²⁰.

תפילה בעמידה — חולה שקשה לו לעמוד זמן רב, יתפלל ברכת אבות בעמידה, וימשיך לעמוד עד כמה שיכול, והשאר יתפלל בישיבה³²¹.

קיצור נוסח התפילה — חולה שאינו יכול להאריך בתפילה, יקצר בתפילת העמידה ויאמר:

'ובכן תן פחדך ה' אלקינו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת, קדוש אתה ונורא שמך ואין אלו' מבלעדיך וכו' ברוך אתה ה' המלך הקדוש, וישתדל לומר את סדר הוידוי החל מהמילים 'אבל אנחנו ואבותינו חטאנו, אשמנו, בגדנו וכו', על חטא וכו'³²².

שהקשה מדוע השמיט הרמב"ם דין זה. [324] שבת שבתון סקמ"ז. [325] שו"ת רעק"א סי' כד, ובמפתחות; שד"ח מע' יוה"כ סי' ב אות ז; שו"ת מים חיים סי' לג. [326] שו"ת לב חיים ח"ג סי' קלב; אלף המגן סי' תריט סקנ"ג. וראה בשד"ח מערכת יוהב"פ סי' ב סק"ז. [327] שו"ת רעק"א שם. [328] מרחשת ח"א סי' יד אות ג. וכן משמע בשיטת רעק"א שם. [329] שו"ת מים חיים שם.

יוהב"פ סי' ג אות ד. [317] עשה לך רב ח"ו סי' נב. [318] פסקי תשובה סי' קב, בהערה; שבת שבתון סקל"ג. [319] שו"ת תשובות והנהגות, ח"ג סי' קעו. [320] הגר"מ פיינשטיין, הובאו דבריו בס' מקראי קודש (הררי) הל' יוה"כ נספח יג, אות ד. [321] שו"ת שבט הלוי ח"י סי' יט אות א. [322] שבת שבתון סמ"ו. וראה רמ"א תרו ג ומ"ב שם סקי"ב. [323] יומא פז ב. וראה פר"ח או"ח סי' תרו מה

מותר לעלות לתורה גם במנחה³³⁰. ואף לשיטת המתירים להעלות לתורה מי שאנוס שלא לצום במנחה, מכל מקום לא יעלה למפטיר³³¹.

אם אכל רק פחות מכשיעור, לכל הדעות יכול לעלות לתורה בכל הקריאות³³².

כהן שאוכל שיעורין מחמת מחלה – יכול לעלות לדוכן הן בשחרית והן במנחה, כי הוא נחשב כמתענה, ואין שכיחות של שכרות ביום הכיפורים³³³.

'יזכור' – חולה שנמצא בביתו או בבית חולים ללא מנין, יכול לומר תפילת 'יזכור' ביחידות, כי אין זה דבר שבקדושה שצריכים לו מנין³³⁴.

תרופות – מותר גם לחולה שאין בו סכנה לבלוע תרופות שטעמם מר³³⁵, אבל אסור לו לשתות מים, ואפילו מים מזוקקים שאין להם טעם רגיל של מים³³⁶, כדי להקל על הבליעה, אלא אם כן הוא חולה שיש בו סכנה, או שעלול לבוא למחלה אחרת שהיא מסוכנת, ויש בכוח הכדור למנוע את התפתחות המחלה המסוכנת, שאז מותר לו לבלוע אפילו עם מים כדרכו³³⁷. במקרה כזה יש מי שנטה לומר שחייב לברך ברכת 'שהכל' על המים³³⁸.

כדי לצאת כל הדעות רצוי לעטוף את הכדורים בנייר דק, ולבולעם כשהם עטופים³³⁹. ויש מי שכתבו, שאם אינו יכול לבלוע התרופה ללא מים, יפגום את טעם המים על ידי מעט סבון, או אפילו

סי' תריח סקט"ו בהגה"ה; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' צא; שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' עה; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פכ"ב; שמירת שבת כהלכתה פל"ט ס"ח; שו"ת מעשה חושב ח"ג סי' כב. וראה בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' צו, שהתיר מה שמותר בשבת משום רפואה. וראה בשו"ת שבט הלוי ח"י סי' פט, שהתיר לקחת גלולה למניעת הריון, בתנאי שאין לה כל טעם והיא כעץ, וללא מים. וראה בשו"ת משיב שלום סי' קעט, ובשו"ת כתונת יוסף סי' ד – שהסתפקו בדיון זה. וראה עוד בתורת היולדת פני"ב ס"ט, ובהע' כו שם. [336] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה חאו"ח סי' תריב הע' 8. [337] שו"ת אגרות משה שם. [338] הגרי"ש אלישיב, הובאו דבריו בס' שבת שבתון, פתיחה, אות יא. ולכאורה יש לומר, שאינו חייב לברך על שתיית המים, שכן נפסק בשו"ע או"ח רד"ז, ובמ"ב שם סקמ"ב, שדווקא אם כוונתו גם להרוות צמאונו, חייב לברך, אבל ביום-הכיפורים בוודאי אין כוונתו להרוות צמאונו, וי"ל. [339] הגרש"ז אויערבאך,

[330] סידור יעב"ץ, דיני מנחה של יוה"כ, אות ג; שו"ת שנת חיים ח"ג סי' שמב; שו"ת חת"ס חאו"ח סי' קנו; שו"ת שארית חיים סי' ב. וראה עוד בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סי' עד; ס' מרחשת ח"א סי' יד סק"ד; ילקוט יוסף, מועדים, הל' הימים הנוראים, דין קטן וחולה ביום הכיפורים, סי"ט. ודלא כר' חיים פלאגי שו"ת לב חיים ח"ג סי' קלה, שאסר גם בשחרית. וראה עוד בקרן לדוד סי' קמה; שו"ת ציץ אליעזר, חט"ו, סי' לב אות ט; שו"ת באהלה של תורה חאו"ח סי' פג. [331] מרחשת ח"א סי' יד אות ב. [332] סי' מרחשת שם; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה פל"ט הע' קטו. וראה גם בשו"ת דודאי השדה סי' יב. [333] תשובות בהלכה, ח"א סי' ו. [334] סי' שבת שבתון סע' נו. [335] ישועות יעקב סי' תריב; שד"ח מערכת יוה"כ פ' סי' ג אות ח; שו"ת כתב סופר חאו"ח סי' קיא; פת"ש יו"ד סי' קנה סק"ו; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ד ח"א סי' נה; שו"ת חסד לאברהם מהדו"ת חאו"ח סי' סו; שו"ת ארץ צבי סי' פח; אורחות חיים סי' תריח סק"א; אלף המגן

שמחלתו מדבקת, וכדי שלא ידבק ממנו הוא צריך לרפואה מונעת, מותר לקחת תרופה כזו³⁴⁶.

חולה, אף שאין בו סכנה, החש בגרונו, והוא צריך לגרור תרופה מרה המעורבת במים, מותר לו לעשות כן, ובלבד שייזהר לא לבלוע מן המים³⁴⁷. וכן מי שיש לו פצע על הלשון, וצריך לשים טיפות להרגעת הכאב — מותר, בתנאי שיהיה שלא יבלע כלל³⁴⁸.

בנוסח 'מי שבירך' לחולה ביום-הכיפורים, מזכיר 'לכבוד יום-הדין', אבל אין לומר 'יום-טוב הוא מלזעוק', ואם חל יום-הכיפורים בשבת לא יאמר 'שבת היא מלזעוק', אלא יתפלל לשלום החולה כרגיל בימות החול³⁴⁹.

ז. דיני חולה בשאר עינויים

רחיצה — רוב הפוסקים סבורים, שהחולה אפילו אין בו סכנה, רוחץ כדרכו³⁵⁰, ובלבד שאין ברחיצה זו איסור

על ידי המסת הכדור המר בתוך המים, ואין צורך לפגום את המים עד כדי בחילה, אלא די בפגימה מעטה שירגיש טעם המרירות³⁴⁰. יש שהציעו הוספת חומרים שונים הפוגמים את המים, כגון חניין, עשבי מרפא מרים, אפר, סבון³⁴¹. מכל מקום יש מי שכתב, שעדיף להמיס את התרופה במים, שבזה נפגמו המים וגם הפכו להיות חלק מהתרופה, מאשר בליעת התרופה לחוד עם מים פגומים על ידי חומרים אחרים³⁴². ועוד יש מי שכתב, שאם אינו יכול לבלוע התרופה ללא מים, עדיף שישתמשו במים חמים, שאין בהם הנאת גרונו, ואין בהם משום 'ישוב הדעת'³⁴³.

מי שהוא כעת בריא, אבל אם לא יקח כדור, הרי הוא עלול להגיע למחלה שאין בה סכנה, כגון אדם שסובל ממיגרנה, מותר לו לבלוע כדור ללא מים, כדי למנוע את ההתקף³⁴⁴. וכן מותר לשים פתילה לצורך השקטת כאב ראש הבא מחמת התענית, ויכניס הפתילה בדרך שינוי³⁴⁵. וכן אדם בריא, שצריך לשמש חולה

מכאבי ראש חוזרים כמו מיגרנה. [346] שו"ת אגרות משה ח"א ח"ג סי' צא. [347] שו"ת דובב מישרים ח"א סי' קכד אות ג; שו"ת ארץ צבי סי' פח; שמירת שבת כהלכתה פל"ט ס"ט. [348] שו"ת דובב מישרים ח"א סי' קכג. [349] מטה אפרים סי' תרכא ס"א, ובקצה המטה על מטה אפרים, דט"ז ע"א; שמירת שבת כהלכתה פ"מ סמ"ח, על פי סידור הגר"א. [350] רמב"ם שביתת העשור ג ב; חיבור התשובה למאירי, עמ' 481; עץ חיים הל' יוה"כ פ"א; רמ"א או"ח תריג ט; מ"ב שם סק"י; מטה אפרים תריג ג. וראה באלף למטה שם סק"ג. וראה בערוה"ש תריג ט, שהיינו דווקא כשרוחץ לצורך בריאות, אבל אם הוא לתענוג בלבד, גם

הובאו דבריו בשמירת שבת כהלכתה שם. [340] הגר"ז אויערבאך והגר"ש אלישיב, הובאו דבריהם בנשמת אברהם ח"ה או"ח סי' תריב סק"ב; שבת שבתון סקפ"ה. וראה בשערים המצויינים בהלכה סי' קצב סק"ב, שהסתפק בדבר. [341] ראה ס' שבת שבתון, פתיחה, אות י. [342] שבת שבתון סקפ"ד. [343] שו"ת מים חיים (הלוי) סי' מו. וראה בס' רוח חיים או"ח סי' שכח אות ו. [344] הגר"י נויבירט, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ה סי' תריב סק"ז. [345] שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' פג. וראה במאמר A. Mosek and A.D. Korczyn, *Neurology* 45:1953, 1995 שצום הוא גורם חוק להתעוררות כאבי ראש, בפרט באנשים הסובלים

משום רפואה בשבת³⁵¹; ויש מי שכתב, שלא הותרה רחיצה ביום-הכיפורים אלא לחולה שיש בו סכנה³⁵².

יש מי שכתב, שהחולה יכול להתרחץ ביום-הכיפורים אף להנאתו, שכן לא נאסרה רחיצה בחולה כלל³⁵³; ויש שכתבו, שאינו מותר אלא אם אינו מתכווין לתענוג, שלא הותרה רחיצה אלא לצורך בריאות³⁵⁴.

מי שסובל מדלקת עיניים, מותר לתת טיפות בעינו, או לנקותן במים³⁵⁵.

מותר לרופא לרחוץ ידיו לפני בדיקת חולה ואחריה³⁵⁶.

סיכה לצורך רפואה – אם גם בריאים נוהגים לסוך, ואם היא בצורה שאינה אסורה בשבת, הרי היא מותרת ביום-הכיפורים, אף שסתם סיכה אסורה כאחד מהעינויים ביום-הכיפורים³⁵⁷, שכל דבר שמותר בשבת מותר אף ביום-הכיפורים³⁵⁸. לפיכך, חולה, אפילו

אין בו סכנה, או מי שיש לו חטטים בראשו, מותר בסיכה³⁵⁹; והיינו דווקא במקרים שאפילו בריאים נוהגים לסוך בחול, אבל במקום שאין הבריאים נוהגים כן, אסור לחולים לסוך, כי מוכח שעושים לשם רפואה³⁶⁰.

כאשר יש צורך שבריא ירחץ או יסוך את החולה, יעשה זאת על ידי כפפות, כי לבריא אסור ליהנות מהרחיצה או הסיכה³⁶¹.

נעלי עור – חולה, אפילו אין בו סכנה, או מי שיש לו מכה ברגליו, וקשה להם ללכת בלי נעלי עור, מותרים בנעילת הסנדל³⁶², משום שהצינה קשה להם³⁶³; ואם יש לו מכה רק ברגל אחת, מותר לנעול מנעל עור רק באותה רגל³⁶⁴. ובזמנינו, שיש נעלים טובות שאינן עשויות מעור, יש מי שהסתפק, אם ההיתר הזה נכון גם כיום³⁶⁵.

וכן מי שיש לו כאבי רגליים חזקים, מותר לו לשים מדרסים בתוך נעלי ספורט,

בחולה אסור. [351] מג"א סי' תריג סק"ד. [352] ביאור הגר"א או"ח תריג ב, על פי הירושלמי ברכות ב ז. אך ראה מאירי ברכות טז ב, ר"ש סיריליאן, פירוש בעל ס' חרדים על הירושלמי שם, ונשמט אדם קמה א, שלא משמע כן להלכה. [353] חיבור התשובה, שם; שו"ת לבושי מרדכי תנינא חיו"ד סי' יא אות ג. [354] רבנו מנוח, שביתת העשור שם; ערוה"ש או"ח תריג ט. [355] שו"ת מהרי"ל דיסקין קו"א סי' פט. [356] תורת היולדת פנ"ב סט"ו. [357] יומא עז ב; רמב"ם שביתת עשור ג ט; טושו"ע או"ח תריד א. [358] שו"ת גור אריה יהודה חאו"ח סי' לז; רש"ש יומא עז ב.

[359] רא"ש יומא עז א; טושו"ע או"ח תריד א. וראה תוס' יומא שם ד"ה דתנן. [360] מ"ב שם סק"ב. [361] שבת שבתון סקמ"ג. [362] רמב"ם שביתת העשור ג ח; מאירי חיבור התשובה, עמ' 487 ועמ' 491; רבנו ירוחם נתיב ז ח"ב; טושו"ע או"ח תריד ג; שו"ע הרב שם ה. [363] מ"ב שם סק"י. [364] ערוה"ש או"ח תריד ו. וראה בשמירת שבת כלכתה פל"ט הע' קיג, בקושיית הגרש"ז אויערבאך. [365] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמט אברהם ח"ד חאו"ח סי' תריד סק"א. וראה שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נג אות ג, שאין איסור מראית עין בחולה שמותר לו ללבוש מנעל עשוי מעור.

אף אם המדרסים מצופים בעור³⁶⁶.

כמו כן יש להבחין בין הייחוד במובן הנידון בערך זה לבין יחוד דבר, בדיבור או במחשבה, לשימוש מסויים, שחל עליו תורת כלי או תורת אוכל ומשקה, או שיחוד דבר לשימוש מסויים שאסור בשימושים אחרים.

יולדת – ראה ערך לדה

יום-טוב – ראה ערך מועדים

בערך זה יידונו עקרונות וכללים הנוגעים לדיני ייחוד, וכן פרטי הדינים שיש להם שייכות למצבים רפואיים¹.

ב. גדרים כלליים

יסודות האיסור וחלותו

מקור האיסור – רוב הפוסקים סוברים, שאיסור ייחוד עם אשה שאסורה עליו משום ערוה הוא מן התורה². מקור האיסור הוא מהפסוק 'כי יסיתך אחיך בן אמך וגו' בסתר לאמר³, ודרשת חז"ל, שמכאן רמז לייחוד מן התורה⁴. לשיטה זו יש שכתבו, שאין הוא אלא לאו הבא מכלל עשה, ודינו כעשה⁵, ויש מי שכתב, שאין בו לא לאו ולא עשה, אלא איסור

א. הגדרת המושג

ייחוד הוא מלשון יחד, ומשמעותו בהלכה היא הימצאותם של איש ואשה יחד בבידוד, על פי התנאים וההגדרות ההלכתיים, כפי שיבוארו להלן.

יש להבחין בין ייחוד במובן זה לבין ייחוד מלשון יחידות ואחדות, שמיוחס לקב"ה, שהוא אחד ואין יחיד כייחודו, ומכאן המושגים ייחודו של עולם, ייחוד השם, לשם ייחוד, שיר הייחוד ועוד.

פ ב; טור אבהע"ז סי' כב; ב"ח שם; שו"ת ריב"ש סי' תכה; ארעא דרבנן מע' יו"ד אות רפח; חכ"א קבו א; ערוה"ש אבהע"ז כב ב. וראה באריכות באוצה"פ סי' כב סק"א אות א, ובדבר הלכה סי' א סק"א-ג. [3] דברים יג ז. [4] קידושין פ ב; סנהדרין כא ב; ע"ז לו ב; ירושלמי קידושין ד יא; ירושלמי סוטה א א. וראה בפנ"י קידושין שם. וראה באבות דר"נ פ"ב ה"ב; סמ"ג לאוין קבו; סי' החינוך מ' קפח – שלמדו איסור ייחוד מהפסוק 'איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה' (ויקרא יח ו), וראה מה שכתב בנידון הגרא"י אונטרמן באוצה"פ, הערות בסוף כרך ט, עמ' 260, אות א. וראה במאמרו של הרב ע. ברזון, תחומין, י, תשמ"ט, עמ' 302 ואילך (אות ב). [5] זוהר הרקיע לתשב"ץ, עשין אות עח;

[366] שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' פג אות ב; שו"ת פאת שדך סי' סא.
[1] פרטים הלכתיים נוספים בדיני ייחוד ניתן למצוא בחיבורים וקבצים מיוחדים להלכות ייחוד: ספר יחוד, הלכותיו בקצרה; דבר הלכה, על הלכות ייחוד; הלכות ייחוד; אוצה"פ סי' כב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' מ; דברי סופרים, על שו"ע הלכות ייחוד; אנציקלופדיה תלמודית, כרך כג, ע' ייחוד. [2] ר"ח ע"ז לו ב, וסנהדרין כא ב; רבנו יונה, סנהדרין שם; סמ"ג לאוין קבו; תוס' שבת יג א ד"ה מה, וסוטה ז א ד"ה נדה, וסנהדרין לו א ד"ה התורה; יראים סי' קצב; שו"ת הרשב"א ח"א סי' תקפו, וסי' אלף קעח; הרמב"ן על סי' המצוות שורש ג; שו"ת הרדב"ז ח"ז (הנקרא דברי דוד) סוסי' לב; מאירי קידושין